

8(c)

B-31

KEŞAEV.

PUŞKINDIN TURMUŞU

Qotorqon: Aibqul Osmanov

1937

FRUNZE
QIRGIZSTAN MAMLEKET BASMACH
1937

86)
B-31

27612

V. Veresacv

Puşkindin tur. mu

Ş4

Q, 1937

22.06.12. Dyerq.
Pest.

начопи. V 263.

07.8.08.2012z

861 246152

B-32

Воронцов В

писемъ

Пушкина

ф, 1937г.

246152

стенограммо

RUS ELININ ULU AQYNB A. S. PUŞKINDIN
ÇYZ ÇYLDYQ JUBILEJINE

148.

31 МАЙ 1937

К 100-ЛЕТИЮ СО ДНЯ СМЕРТИ ВЕЛИКОРУС EЛIНIН ULU AQBНЬ A. S. PUŞKINDIN ÇYZ
РУССКОГО ПОЭТА А. С. ПУШКИНА ÇЫЛДЫҚ JUBILEJINE

ВЕРЕСАЕВ В.

V. VERESAEV

92
v-40

ЖИЗНЬ ПУШКИНА

PUŞKINDIN TURMUŞU

На киргизском языке
Перевел: ОСМОНОВ А.

Qo'rqon: Aلبقى Osmoноv

9153

ФРУНЗЕ
КИРГИЗГОСИЗДАТ
1937

FRUNZE
QBPOQBZSTAN MAMLEKET BASMASЬ
1937

18

8/с)р 491А
В 31

REDAKSIJADAN

Ў. Veresajevtun „Puşkindin turmuşu“ degen itepcesinin qırqız tiline qotoruluşu çalır өрсулыккө арналь оltursada, ајрқса dokladсь oldoştorqо da, vul kiterpeni pajdalanuu zarьl.

Ўоопту редактор *Malikov Q. I.*
Texniceskij редактор *Milusev Ş. S.*
Korrektor *Sadasajev R.*

Teryuge 13/1 37-с. vertildi. Basuuqa 28/1 37-с. qol qoju'du.
Qaқazдын formatь 62×94. Bir vasma tavaqta 46.500 arip,
Bardьqь 3 vasma tavaq.

Qьrқьzglavlit № 9 Qьrқьzmatmas № 11
Zakaz № 60. Tiraşь 5000+125.

Фрунзе, Типография № 1, „Дом печати“.

BALALBQ ÇANA ÇAŞTBQ CAOİB

Aleksandr Sergejevic Puşkin 1799-çyly 26-
ıjda (çany stil menen aytqanda 6-ıjunda)
Moskva şaarında tuulqan. Anyň atası Sergej
Lvovic eski dvorjan teginin pomeşcigi bolucu,
ıroq carvasylyq qylyucu emes, özynyn turuq-
uz çerinen kireşeni az tapqan. Özynyn carva-
sın östyryygö kirişbegen. Sergej Lvovic maj-
ımduu çana könyldyy çyrtal menen çaşoonu
aalaqan kişi bolqon. Bılardı en çenil çazqan,
l orusca da çana fransuz tilinde da çaza bil-
en. Adavijat kitepterine avdan qyzyrdan, en
aj kiter qanası bolqon, anyň көрçylygyn
ansuz kitepteri menen tolturqan, oşol door-
un en көрnyktyy çazyucuları bolqon—Ka-
ımzin, Dmitrijev, Zukovskij, Vjazemskijler
ıenen özyncö taanyş bolqon.

Puşkindin enesi Nadezda Osipovna ulu
etirdin aravınyň meveresi Avram Gannibal-
sın qyzy bolqon. Gannibal Abissinijanyň Knjaz-
asynın uulu bolqon, Konstantinopolqo varı-
ıqda qolqo tyşyr, andan Rossijaqa alyp kelin-

gen. Birinci Petr padşası anı özünə coqundurup anı bilim vergen. Puşkindin öyündə çana icki-tışqı münyöyndə anı afrikalı teginin kör belgileri saqtalıp kelgen.

(murunçu Padşası Qıştaq, azırgı valdar Qıştaqında).

Puşkindin ata-enesi valdarına çaqş k salqan emes. Baldarı fransuzdardın qolunı öskön. Puşkin çalqooluq menen könylsoquqan, ajıqsa eser savaqın syjgön emes. Biroq kiter oquqda en erte qızıqqan, çaqşul çenil tyşynlө turqan savaqtarqa çana gınp atasın kiter çanasına varıp anı eki saatqa cejin kiter oqup oltura turqan. qoluna çandaj kiter ucırsa oşonu oqup gen. 8 çaqşnan tartıp ele yjdө fransuz tiline ır çaza baştaqan. Puşkindin yj-vylösy kezgi dvorjandardın yj-vylölery qatarı fransuz tilinde syjlöşkön, oşonduqtan Puşkin çaqş kezinde çalan fransuz tilinde syjlögön, anı çenil tiline çaraqanda da artıq bilgen. Al, kezinde en tentek, aqı qurc, ötkyr çajrattuu volqon. Ata-enesi vaları syjbөгө vala özy alardıñ vooruna qışp syjgön körgön emes.

Bir çıl ötkөndөн kijin litsej mektevinin muqallımeri çana tekşeryucylöry, Puşkinge mına mındaj münyөdөmө verişken: „negizlyy önerlyy emes, en çaqıq ymyttyy, teren oquduu emes, çalaqajm çana nazik eken... çaqşul çenil tyşynlө turqan savaqtarqa çana çaqşın eken, oşonduqtan munun çenişl ancaldıq emes... Taqır şıqsız... Qurctuqu var, biroq çurctıq sözgө... Çenil ojluu“.

1811-çyлы Puşkindi Padşası Qıştaqında çanı aşıqan¹⁾ litsej mektevine oquqda verip

Puşkindi çala bilgen kişilerdin vardıq. Onıñ vardıq ömyrүнө cejin uşundaj degen çaqş do qalıştı. Çындөqında Puşkin litsejde da çyrögön çoq, avdan көp iştedi, oqudu. Çenil ojlondu. „Şaarca“ degen ында (1814-çyлы çazyqan) Puşkin özynyn çaqş körgön çazıucularınñ vardıqın birden esepтер өтөт. 5 çaqş çana valarıñ uşuncaldıq көp kiterberdi oquqandıq çanda volıucu iş. Mına çenil syjgön çazıucularы: Gomer Virgilij-çoratsij, Tasso, Molier, Rasin, Volker, Russo, Çararnı, orus çazıucularınñan Derzavin, Fonvizin, Çaramzin, Dimitrov, Krylov.

¹⁾ Litsej ortodon çoqoru maalımat berıycy revolytsija çejinki mektep, көyuncө uquq bilimi çaqşnan oqutaucu. mektepkө көyuncө dvorjandardın valdarı oquqan, Red.

Kee bir çoldoşturu Puşkindi, anıñ ötkyr özdylygy ucyn çaqırgıscı emes. Biroq anıñ yjgön en çaqş qurbuları көp volqon, Puş-

kindi çanındaj kəryşkən: Ivan Puşkin (kijin dekavris). Delvig (aqın), en kyldyrgyc qbz kişi Vilija Kjuxelbeker bolqon. Başqaruucul menen Puşkin kəz qarandь volbooni beke qarmaqandьqtan, bulardьn ortosunda paraaz ьqtar tuudurup Martьn Piletskij degen dajь szь; inspektordu litsejden ketyygə arqas qьlqan.

Litsejde qol menen çazьlqan çurnal sьd turuucu. Aqь tarvijalanuuculardьn kərcylygь ьr çazьp turuşqan. Alardьn icinen oşol ubaq vəlynpur sьdqqan aqьndar: Illicevskij çana Puşkin. Çьldan-çьl ətkən sajn Puşkindi taanь vaalaj baştaştь, ataqь çajьldь. Anьn qurvula ajavaj qadьrlar, anьn cenemstz əskən talant vajqar çyruştь. Puşkin anda oqur çyryp, kəperseler çazdь. Anьn birinci taçrijvasьnan e vaa veruucylər anь „çaş byrkyt, usuuqь qan tьn vekemdep dajardar çatat, qьjn kişi volodəscy.

1815-çьldьn 8-janvarьnda litsejde tarvijalanuuculardьn arasьnda elderdin qatьşuusu mnen təmənkь klastan çəqərqь klasqa sьdaruycyn egzam voldu. Egzamda ardaqtuu mejmardardьn viri volup qarəja aqьn Derzavin qatьtь. Bul onsegizinci qьymdьn en talanttuu oraqьlnьn viri volqon. Puşkindi saqьr

сьdəştь. Puşkin, Derzavinden eki qadam verirek turup əzynyn çazqan „Padьşa Qьştəqьndaqь estelik“ degen ьrn oqur verdi, al Derzavindin stilinde çazьlqan. ьr kərcylyktn duu-duusun sьdardь. Derzavin kəzynən çazьn ciburtup kelip, balanь əvyygə çarınaştь. Puşkin cocuqandaj qactь. Derzavin:

— Мьна Derzavindin ordun vasa turqan vala-dep qьjçьr çiverdi.

Puşkin oşol doordun ataqtuu çazuucularən vара-вара əzynə kəbyrək tarta baştadь. Aqь umyt menen Karamzin, Batjuşkov, Zukovskij, Vjazemskijler kəz salьp çyruştь. 1816-çьldьn çazьnda Karamzin, Vjazemskij menen çana Puşkindin aqasь Vasilij Lvovic menen qəşulup, Aleksandr Puşkin oqur çatqan litsejge keliştь. Al, Puşkindi saqьr sьqtь da, mьndaj dep ajttь:

— Byrkyt sьjaqtuu şaşь, viroq ucup vара çatьp toqtolup qalva.

Puşkin çəqərqь kursta ekende Padьşa selosundaqь Lejr gvardi, guser polkunun bir ofitseri menen taanьştь. Oşol ubaqtaqь asker ofitserlerinin kərcylygy əkmətkə apazitsijalьq menen qaraqan; Puşkin oşolor arqaluu oşol ubaqtnьn çazьrnьn adavijattarь menen taanьşa baştadь.

Puşkinge P. Ja. Caadajev degen ofits. Anyñ ata-enesi peterburgqa köcty. Puşkin avdan taasir verdi, al kişi eñ sonun ojloq. Kalinkin köpyrösynö çaqñn çerdegi Fontanke-aqylduu, özgöcö bilimdyu kişi bolqon. Caade özynyn ata-eneleri menen birge turdu. dajev oşol uvaqta revolytsijasy mynözd Uruuculuq mamilesi arqaluu, çana taanbştyq bolqon, çana Puşkindi sajasş çaqñnan tarvijimenen Puşkin con eşikkin irgelgen adamdar- looqo eñ con rol ojnoqon. Caadajev çalrñn arasña kirip alqan. Alar menen çyruy şñnan Puşkindin aqyñn östyruygö, anyñ vilıycyn qaraçat kerek boldu. Arzıvaqan ajleq alıusuna con taasir bergen. Oşol doordoqaşş çetişvej qoidu tuqandarññn işi ar uva- çañaqan kişilerdin birinin pikiri vojunca, Caqñt ele murınqusundaj vylıncylykkö ucıra- dajev Puşkindin mektepten oqur alqan vilıqan vojdon boldu. Buqa anyñ atasññn majda minen da buqa көр aqyl kijirgen. vıjımdarqa sarandıqñ da qoşıldı.

1817-çyñ Puşkin çana anyñ çoldoştor Puşkin Peterburgtın qajnaqan turmuşuna litsejdi vytyrup cıqışty. vaşş menen kirdi. Tolup çatqan valda vijledi, qızdardş syjdy. Könyl actş. Teatrlarda özynyn Onegini şyjaqtuu „orunduqtardñn arasş menen.

PETERBURGDA

Puşkin savaqñnan anca qyñn volvoqon vıtunın ucu menen" nasıu. Teatrdı olturqan duqunın litsejden kollek sekretarññn cenı kişilerdin aldyña dalda volup turup alıusu, taqññr cıqtş (çaqşş vytyrgöndör ar dajy olturqandar „mñndaj turqın“—dep suranbşsa, aqyldaş volıusu daraçaqı ee volıuıda aqyly orojlıq menen çoor verıycy. Bolvoqon işke volqon cendi taqññr cıqışqan). Al Peter ele duelge saqñcu. Biroq qırbularş көр ucır- burgda memlekettik kolleginin cet işter cinov larıda vaşş qojıusu. Munı menen qatar kecki niğı (qyzmatcşş) volup iştedi, cıldıqñna 70 uvaqñttarñn caadajevtşqñnda ötköruycy, al da som aldy. Al uvaqta çaş dvorjandardñn qyş Peterburgqa köcyp varqan, kee bir qyñn matş ystyrten qana volqon: alar ec iş vyty maselelerdi keñeşip; özynyn aqyñna tyşkön ryşvögön, qyzmatqa eñ az kelişcy, cen alı nerselerdi surap, Karamzindikine da kele turqan. usyn qana işteşken. Puşkindin voş uvaq Anyñ bat ele çaza qojqonu, eñ tañqalarlıq qanca tilese oşonco volqon. iş ele. Al eñ көр çazuıcu. „Ruslan çana Lyd- mila“ degen poemasññn glavalarñn birinin

arınan birin şərhlətər çazır olturup vykytyu qoqustıqı volup turqan. Munun vardy-
qoqon, kəp lirikelyu ırlardı çazqan. Andıq ekmetkə kee bir ubaqtarda duşmandıq
ulu çazuucular, anın talantının şumduqtıulu kəz qaraş menen qaroonı cıqardı. Libraldıq
menen vat ösyünə tan qalıscı. Oşol ubaqtı gvardijalardı arasınan çasırın qana ekmet
ataqtı çazuucusu Zukovskij Vjazemskij uququna cek qojıu qomı cıqı vıstadı.
mındaı, dep qat çazqan: „Şumduqtıu talan Puşkin qomdun belək çolqo vasqandıqın
ırların qarascı! Al özünyn qıvattuuluqu m (oppozitsiasın) çanıqıtıq ırdooı zaman-
nen maqa arbaq sıjaqtıu volup kəryny dın sezımdıy çanıqıq volo aldı. Al, Alek-
meni azaptantat. sandrdın çana anın çardamcılarına qaraj

1820-çıl mart ayında Puşkin özünyn atar „Boştonduqqa ode“ degen mısquıdbo ırların
tıu poeması „Ruslan çana Lydmila“ sın vyty çazır cıqtı. Tərelərgə „qudıdın sıjgən
Poemanın vasmaqa cıqış adavıjat işıno çulu“ dep özderın eseptəocylərgə, şıldıı
con oquja völdu. Poemanın çenil çana tandı menen ır çazdı.

qan sözdery, sıretynyn qoozduqu, mınəzde Özünyn, „qıstaqta“ degen ırında krepos-
mələrynyn acıqıqı, sözderynyn çenıldıq tuq dıjqandardı en oor turmušta turqandıq-
sözünyn unəmdıgy, „çənəkəı eldik“ elester tarın sırettəp çazdı. Al Caadaıevqa mındaı
munun vaarə orus poeziasındaq en con dep çazdı:

çanıqı volup sezıldı. Çoldoş işen; eercıter,
Munu menen bırgə, Puşkindın vaşına co Çarçırap vaqıt tanı atar,
qoquıuctar coquıdu. Aleksandr I-nın saıasat Rossıja ıjqusunan oıqonup,
reaksıjalıq volo vıstadı. İckı vaşqarıuculuqtı Ökym qırqan elıvız
vaşında turqan Arakceıev, Rossıjanın kazarması Atıvızdı taq çazat.
qa ajlantıunu samaqan. Rossıja tınım sıjaıyır kettı, cala qat taanıqandardan öjde
soquştan cıdəı vıstadı. Ofıtsər çastar, cəçattar alıştı... Bul ır Rossıjada çasooıulardıın varıqına
elderge, ajıqca fransıjada voluştı. Anda ul Ökmətke cəıın anın bul erkın ırı uquı-

vırzuazıja revolytsıasın qajnar turqan ubaqandın son, Peterburgdun soquş generalı,
tındıy çaarupalıq saıasın boştonduq quruluştı gubernator graf Miloradovıç puşkindı özünə

caqırdı. Puşkin keldi. Miloradovic politsijala
qa anın qatısuusu menen Puşkindin u
tintuuge vıjruq verdi. Puşkin iş qajda va
çatqandıq çönyndö tısyndy da mındaj ded

— Tere! Siz mını beker qılasız. Izdegi
ninizdi al çaqtan tava alvajsız. Andan ke
maqa qalem çana qaçaz verdirtiniz, men m
çerden vardıqın çazır berejin.

Puşkin olturdu da özünyn varlıq çasır
ırların çazdı.

İş daqı ıvadı. Padışa, Aleksandr Puşkin
dı, Sibirge ajdoonu cecti. Çe Solovetskij m
nastına alır varır anın mizin qajtaruun
ojlodu. Puşkindin sanatsız tentuhtar tolqun
danıştı. Karamzindin çana Zukovskijdin ara
keti menen, Puşkin Sibirge çe Solovetskijge
ajdalunın orduna, tuştıkkö (Azyq Diner
ro-petroskijge) Ekaterinoslavqa, Rossija gene
ralı Nizovtın oturunın bir qızmatına çiberi
mek voldu.

1820-çıl 6-majda Puşkin Peterburgda
sıqır çönödy.

ТУШТЫКДӨ

Kavaleriyanın generalınan N. N. Rajevskij
Napalion soqıuşunun körynyktyu orus soqı
nacalnigi, Peterburgtan Kavkaz suusuna çönör

kele çattı. Generaldı, anın eki kicyu qızı,
çana kicyu valası, çana lejrgusar rotmistri
Nikolaj uzatır kele çatıştı. Puşkin Rajevskij-
din uı-bılysy menen Peterburgda taanışqan,
Nikolaj menen volso Padışa Qıstaqında lit-
sejde oqur çyrgendö dostuşıp alqan, anda
Lejrgusardın polku turqan. Sajaqatçılar Eka-
terinoslavqa es alıuqa toqtoştı. Rajevskij Puş-
kindin tuştık çaqqa ajdalışın bildi, anı izdep
tavıuqa çönödy. Al anı evrejdin şarcasında-
qı en nacar bir alacıqtan taptı. Saqal-murutu
öskön, ödynön azoqan, arıq-Puşkin, vezgek
borusunan solup, ystöldyn ystındö çatqan.
Rajevskijge uşul mөөnөtө en qorqunıctıu
ıj tuıldı. Puşkindin qıvanqanınan közynön
çaş sıqır ketti.

İnzovdun uruqsatı vojunca, general Rajev-
skij, Puşkindi özy menen qoşo Kavkazqa alır
ketti.

Oşol çaz voju Puşkin Rajevskij menen
birge tınıq suuda çasadı. Bıyq suuda tuştı,
aqus ajının vaştalışında, Rajevskijdin suoosu
vojunca anı menen qoşo Qıymqa çönödy.
Rajevskij menen, Gurzuf degen çerde 3 çumaca
turdu. Oşol kyndör Puşkindin varlıq ömyun-
dö vekem saqtalqandaj voldu, anın esinen
ketken çoq.

Sentjavrдын baştalышында Puşkin general Rajevskij menen Gurzufdan сыра çөнөдү. Uşul uvaqıttarda general Inzovtun kensalарь Ekaterinoslavdan, Kişinevege көçurylgөн volucu (Bessarabijada). Puşkin da oşol çaqqa çөнөдү. Çoldo vara çатыр al daqь eski qaitiratma oorusu menen oорudu, en oорuluu keçpi menen vaqça-sarajqa keldi. Xandьn ordosun көrdү, „Kөz çaştuu fontandь“ көrdү, 21-sentjavr kyny Kişinevege kelip тыştı.

Kişinevede Тыстык armijasьнын bir ştavь turqan Divizijaqa M. F. Orlov — „sojuz vlagodenstvija“ degen çaşьryn sojuzdun myçösy, — komanda verip turqan. Al özynyn polkunda ylgylyu soldattardьn qaarduu mektevin qurupı qajrattuuluq menen işter turdu. Puşkin kelgen-den bir az kыn ötkөndөн kijin, al general Rajevskijdin qьзыna yjөndү. Anyн ajaly, Ekaterina Nikolajevnany — „Adam zatta çoq ajal“ dep Puşkin atacu. Puşkin, Orlovtun yjynө özynyn kişisi sьjaçtuu qavьl alyndь. Al oşol çerden Orlovtun ofitserleri menen taanyşьp aldь. Alardьn arasьnda aqьlduu çana talanttuu kişiler az emes ele.

„Sojuz vlagodenstvija“ eki vөlymdu vaşqartuucu. Anyн birincisinin vorboru Peterburgta volqon, — ekincisinin vorboru Тыстыkdө volqon,

anda Tyndyk armijanьn negizki ştavь turqan. Peterburgular Dvorjandьq uququnun çana pomeşçiktik çer eelөөнyn uququnun Konstitutsija da saqtalyşьna ьqтыjar voluşqan. Kөvynсө radikaluu volqon Тыстыktөgyлөр, demokrattьq respublika yçyn, dvorjandьq çazalardь taqьr alyp тыştoo talavьn çana vardьq graçdandardьn sajasь uquqqa ten voluşun көzdөгөн maqsattь qojdon.

Тыстыктын başında polkovnik Pestel turdu. Puşkin anyн menen Kişineve qalaasьna varqanda taanyşqan. 1821-çылы 9-aprelde Puşkin özynyn kyndөlyk çazuucu depterine myндaj dep çazoan: Erten menenki uvaqьtymdь men Pestel menen birge ötkөrdym... Al men bilgen qadimki qьjьn aqьlduulardьn birөө-degen.

Kişineveden, Puşkin bir qanca çolu Kijev gubernasьndaqь Kamenka selosunda turuucu general Rajevskijdin enesinin көrkөmduy vaj çerine mejmandьqqa kelip turqan. Kamenka qьştaqьnda anyн ikinci ajalyнан төrөlgөн Vasilij Lvovic Davijdov degen Тыстыk qoomunin aktivtyy aqьlmanьnьn birөө turucu. Ar çылы pojavt ajьnьn ajaqьnda, anyн enesinin çыldьoьnьn tojuna şьltar. Kamenka qьştaqьna çaşьryn qoomdun myçөлөрү keneşme ötkөryy yçyn kelіşe turqan. Uşundaj çөнөөлөrdyn birin-

de, qoqustan Puşkin da çoluqur qaldı, al murda Peterburgda çoluquşqan Jakuşkin menen taanıştı. Jakuşkin da qoomdun mucösünyn aqılmanı bolqon.

Oşol uvaqtın uşul sıyaqtıu revolytsiya aqılmandar. Puşkindin sajası çaqınan ösyşnө ajırqca taasir qıldı, anın oppozitsialıq mınөzy sıjrala baştı. Buqa Çaarupada bolqon oqujada taasir qıldı. İspanijada revolytsianın candar turqan, Nepoldo, Gretsiyada, Turkijaqa qarşı ketörylış sıqarıp turqan uvaq. Puşkin Gretsiyalıqtardın ketörylıştöryn şattuuluq menen vajqar çyrdu, özy buqa qatısuunu ensedi.

Ec qacan Puşkin oşol kezdegidej revolytsijasılıq vejilde bolqon emes. Al mındaj dep çazdı:

Siler, şamal бороодор,
Qantarqıla suulardı,
Qıjratqıla aюosuz,
Ojronduqc taqtın.
Boştonduqtın belgisi
Kıctıy dovul qajdasın?
Eriksiz suunun ıstynөn,
Өtyr çөнө, duulaqtın!

Kişinevege kelgen kınynөn baştar Puşkin revolytsijasıl „Kınzal“ degen ırdı çazdı. Naq oşondo İ-Aleksandrı qaraj „varavan astında

tarıjаланқан“ degen mısqıldıo ırdı da çaza baştaın. Puşkin karta ojnor çatıp, özünyn naqыз qызmatkerin utqurup çıbergen mırza çөnyndө çaza turqan dramasıнын planın tyzet; Ulu Çanь şaardaqь erkindik ısyn kyreşken çomoq vaatьrь—Vodima çөnyndөgy poemasıн baştajt. Puşkin özünyn çeke sajasattıq ojın Peterburgdaqьdaj ele ec vajqavastıq qьlьp çyrdu. Çaşьruunun тыңылар Peterburgqa mьndaj degen uşaqtardь alьp kelişti: „Puşkin elderdin arasıнда çana ickilik ıjlөryndө, soquş vaşьыларын qana emes, өkmөtty qoşo sөkcy boldu“ deşti.

Çыşьryn qoomdun көz qaraşьna çaqьn singen menen, Puşkin anın mucösy volup өtkөn çoq. Revolytsiya qıjмыьна kirgen dekabrister bolsun, çaşьryn işterge Puşkindi qatьştьrған emes: bir çaqьnan al ajtyр qojup çataq сыqarat—dep qorquştı. Ekinci çaqьnan—anь өlcөmsyz talanttıu, al өз qalemi menen bizdin maqsatьvьz ısyn işter çyrөt—deşip qorquştı.

Puşkindin Peterburgtaqь dostoru Kişineva qьştaqьnan madanijattıuraq vorborqo kelyugө сып çyrөktөry menen suranьştь. Dal oşol ucırda Odessaqa gubernatorluq qызmatьna graf M. S. Vorontsev dajьndalьp qalqan kez ele,

al kişi Çaarupalıq bilimi var bilimdyylördün biri boluucu. A. İv. Turgenovtun arakettenuysı vojunca, cet işter ministri. Puşkindi Kişinevadan — Odessağa qotordu. Vorontsev bolso aqa çaqşy şart tyzyp, talantyna çardamdaşuuqı uvada berdi.

Puşkin qubanyctuulıq menen Kişinevni taştady da, Odessağa keldi. Graf Vorontsev Puşkindi syjyr qavyl aldı, özynykyndö voluunı surady, özynyn sulıu ajaly Elizaveta Ksaverevni menen taanyştırdı. Puşkindin aldınan aq söäktör qromunın eşiği acıldı, al munı a dajym syjgön.

Puşkindin turmuş çaqy anca dele volqor emes. Al graf Vorontsevtin keñsalarınyñ esevinde voluucu, ajlyqına 58 som bir qanca tıjyn aluucu. Puşkindin, aqcanı çaqşy saqta bilbegendiginen çana anıñ kenen turmuşuna bul aqca çetken emes.

Oşol turmuştıñ özy, al kezdin dvorjan çazuucusu Puşkindi aqa coocun çana tap-taqy çanı çolqo tyrttı. Puşkin turqan dvorjandıñ cöjreşy anıñ aqçalarınıñ көр voluşun tiledi. Bul „Mıqtar soodalaşuuqa“ keltirdi. Puşkindin uvaqtıyında özynyn adavij cıqarması ycu

aqca alıu masqaracılıq delinip esep telyucu. Puşkin bul masqaracılıq şartqa qarşy turdu. „İeki tolqun satılvajt, biroq qol çazmanıñ sätuu volot“ degen ataqtuu sözyn ajtqan.

Puşkin tyştıktö çyryp көр çazqan, al oşol uvaqta özy ajtqandaj „Bajron dej verip aqıñy adaşyp kete çazdaqan“, Anıñ „Kavkaz tutqunu“, „vaxca saraj fontanı“, „Bir tuuqan vasmacılar“ degen roemaları Bajrondun taas ri menen çazıldıqan, anıñ bul ırlar tereñ verilyu menen, qaraluu, tynt vaatırlardı syretter çazat. Bajron arqaluu anıñ kenejişi oşol uvaqta Puşkindin çalır eldik roemağa ee voluuna alyp vardı, al roemalarınyñ sözdöry en tatıqtuu ırlar menen tyzylgön, en qooz çazılıp, çarqıraqan con çenişke ee volqon: elder anıñ roemalarıñyñ ooz-eki çattar alyşqan. Anıñ elge çajılyşy, alarğa çaqılyşy, ar çyl sajnıñ kycöp ösyр ol turdu. Odessa çaarında Puşkin özynyn vardıq emgeginen en көrynyktyu volqon roeması — „Evgeni Onegin“ degenin çaza vaştady.

Anıñ kişinevskijdegi qurvıлары, Puşkindi Odessada ucıratılyşy, anıñ ar aj sajnıñ qavaqy byrkөө çana savırsız volup vara çatqandıqın sezişti. Anıñ Vorontsev төрө menen vajlanılyşy

anca bolvoj qaldı. Vorontsev tərə oşol uvaq-
taqı orus vaşqarıucularınan özünyn en mada-
nijattuuluqu, qıvattuuluqu çana işkerdyulygy
menen völynur sьqqan neme voluucu. Biroq,
al özyn syjgyc suuq çana ilendi, en majda
işterge cejin özynükyn çaqırtıqan öçer, qalp,
çana çыльр çyryp мытајымдық qылуunu qaala-
qan kişi volıqon. Puşkin Vorontsevtin kensalar
majda qызmatcьсь volup esepitelgen, biroq özyn
kөz qarandь volbooqo aльр çyrgөн, özy me-
nen çaqşь syjlөşyyny talap qыlqan teң voluunu
syjgөн, Vorontsevqo çaqınuu neeti menen sөz
syjlөşvөгөн, анын vaşqa qызmatcыларь da, tan-
dalqan, tarvijalanqan urmattuu çaş kişiler vol-
qon. Vorontsev Puşkinge suuq көz menen
qarap, conduq qыla bergен.

1824-çыль, maj ајында Vorontsev, Puşkinge,
özünyn kensalarынн qызmatcьсь volqonduqtan,
анын yjөzгө varьp, andaqь cegirtkelerdin cь-
qьсь, аны çojuu işine qandaj cara көryp çat-
qandyqtарь çөnyndө maalyттattарь çынар kelyuge
vujurdu. Puşkindin ајavaј acıusu keldi. Koman-
dirovka çөnyndөgy qavarlantıuunu aльp „Voront-
sev meni анық сiновникке ајландырмақ boldu“
—dedi. Puşkin komandırovkaqa varuudan vaş
tartqьсь keldi. Анын qırvularь Puşkinge antve

deşti. Puşkin çөнөр ketti, qajтыр kelgenden
kijin Vorontsevqo төмөнkyсө raport çazды:

Cegirtke uctu, uctu da
Qondu,
Tuş-tuş çaqıyn qarap,
Barьqын çep sordu,
Al qajradan uctu...

Puşkin bul qызmattan kecip, adavijat emgegi
menen Çaşoonu ojlodu. Ajdalьp çyryydөgy
eriksizdik, Vorontsevtin qьсьмы; Tsenzuraын
qatuuluqu, cьqarmacыльqqa erik verbegendik
munun vardьqь aqьғындар olturup Puşkinge
Rossijadan qacьp cьquuqа aльp vardь. Kon-
stantinopol kemesi menen qacıuqа qamьndь,
анын kee bir qırvularь aqа çardam verişti,
biroq qacuu qandaj bir severter menen iş çyzy-
nө aşvaj qaldь.

Nege desen Puşkin cet işter ministriginin
esevinde voluucu, oşonduqtan munun arьзь
Peterburgqa çıberilgen. Munu menen birge
Vorontsev uqtар çatqan çoq, birinin artьnan
birin ciburtup Puşkin çөnyndө tyrdyy maaly-
ттattardь Peterburgqa çıbere verdi. Vorontsev
Odessa qoomuna Puşkindin qыльqь өтө qor-
qınuctuu volup „tyrlyy kydyktyy çana qor-
qınuctuu idejalardь taratqьc“ nemenin naq
өzy volqonduqtan munu en sonun çazuucu

dep ajavaј maqtar vaş ajlantьr çyrgөн vaqьn qьstьgnan aşьratuu kerek; „Bul anьq çazuu emes, çazuucunu çandaqan qana neme. Bajrot myzaca qaraqanda—munun varqь en el kem“ dep ökmөtty isentyynyn araketine kirgen.

Puşkin özynyn işten voşonuu tuuralu so roosunun çoovun savьrduuluq menen kuty turdu. Biroq munun ystyndögy qara vulu dojuulana verdi. Moskvanьn politsijalarь anь taanььna çazoqan, qudajdьn çaşaqandьqь çana çandьn ölvөstygnө kymөн qьlьr çaz qan qatьn qarmpar alyşqan. Vorontsev Peter borgdan bir qat aldь. Anda: „Puşkindin ыlayь sz qьlьqь ucyn, tezinen qьzmattan cьqь rьr, Pskovskij gubernasьn daqь ata-enelerin qaraj vaşqaruuculardьn qaroolu aldьnda ajda çiveruyny vujurqan. Puşkin radьşanьn mynda cecimin uqur көnyly suuj tyşty. Bul cecin özynyn qatuu zaarduuluqu menen anь ajava tan qaldьrьr, acuusun keltirdi. 1824-çьlь 30 ijulda Odessanьn şaar nacalnigi Puşkindi Pskovskij gubernasьna çөнөtyp çiverdi.

MIXAJLOVSKIJDE

Puşkin, özynyn vaşqaruucusunun vujurq vojunca, ec toqtoosuz çytyp olturup, 9-aq

kyny Mixajlovskij qьštaqьndaqь tuuqandarьna kelip tyşty.

Eki çьl camasьnda oşol qьštaqda özynyn eskiden berki vala vaqьcь Rodinova Arina menen majekteşip, kyn ötkөrdy. Erten menen turup muzdaq suuqa tyşyp, anan çazuuqa kirişet. Tyşky tamaqьn kec icet, anan atqa minip alyp көnyl acuuqa çөнөp ketet. Kecinde erikkeninen çaloqьz özy billiart ojnojt, çe v la vaqьcьgnan eski çomoq ajttьr uqat.

„Bul qandaj sonun çomoq“—dep Puşkin qurvularьna çazoqan. Ar biri özyncө ele çatqan poema... Bala vaqьcьm Tatjananьn özy; al çaloqьz qana menin şerigim, uşunu menen qana men zerikkenimdi vilbejm...

Majramda volso, Puşkin keede orustun qьzl көjnögyн kijip, belin qurcar alat da, qonşulaş Oьja-too manastьrьna çarmankeni көryygө cьqьr ketet; soqurlar çana qajьrçьlardьn çanьna olturup alat, alardьn lazere çөnyndө, qudajdьn kişisi Aleksej çөnyndögy brdaqan ыlarьn uqur çazьr alat.

Puşkin, özynyn qonşulaş pomeşcikteri menen taanьь emes ele, al özynө qonşulaş Trigoriskij qьštaqьndaqь Praskova Aleksandrovna Osipova degen pomeşcik ajal menen qana vajlanьştuu volucu. Al ajal çaş emes ele, biroq

ailimduy çana aqıldıu volucu. Puşkin anı vjavaj syjyr elgengə cejin tıqız vajlanışdı voldu.

Puşkin etə zerigip ajavaj sarıajıd, al a uvaqta qıjqırq cuunu, qıjımdı kör qalqtı. aqılda kör çuk keltire turqan şartıd çaqı körə turqan. Bul Mixajlovskijden çazqa qatında mındaj degen: „Men man boldum vaşında bir da oı qalvadı“. „Mixajlovskoj men ucun avdan tar“. „Bizde çamqır qan şatırar, şamak şuuldajı, toqoj da şuuldajı biroq men zeriktım ç. v.“. Ökməttın ec tınlımsı bir çerden bir çerge ajdaj verışı, anı çanı vattı, anı tınc işteşine mımkınyuk verve qojdu. Daq da, Puşkindin aldında mında avaldan cıquı ucun çalız qana cet elderg qacır ketyu çolun tavıu işi qana qaldı. Biroq mını turmuşqa aşıruı mımkın volqon çod

1825-çıl, janvar ajında, Mixajlovskijge Puşkinge çoluquı ucun, anı litsejde birge oquqar eski dosu Ivan Ivanovic Puşşın taı erte menen kelip tuştı. Puşkin terezeden köyü cıqılmaqan suuqa qaravastan, tışektən şaşır turup ic kijimcen cırqar cıqtı. Çoluquşu en qıvanıstıu voldu. Dosu Puşşın-Puşkinge Grıvoedovtın kılkylyu ır menen çazılqar „aqıldan qajıq“ piessarı belek qılr kelip

tır. Puşkindin oquj turqan kitepterinin esebine al kiter alda qacan çazılqan eken. Tuşky tamaqtan kijn anı oquqar olturuştı.

Alardı ortosunda, çasıruı qom çenındə sız voldu. Puşşın tınyuk çasıruı qoomun en qajratıu mıcsı ele;

Uşul çoluquıların cejin vıqar qatılr çırgəndıgın çasılr kelgen, emı azır anda mıcsı volqonduqın tuşnyksız qılr qana cetin cıqardı. Puşkin olturqan ordun cıdaj alvaj ırqır turdu. Al Kışnevskijdegi qırbusu majer Rajevskij çenındə estedi: Emı beşinci cılda ajlanır varatat, anı tıraspol kreposuna qartır, biroq ecteke cıqara alıvadı-dedi. Puşkin tolqundanır:

— bras, mının vaar majer Rajevskij menen vajlanıştıu—dedi.

Bir az tılr cıında syjkytu Puşşın seni syjletkım kelbejt. Balkım sen, maqar işenbestik menen qararı tuura cıqar. bras, menin kee bir calaqajımdıuluqıman bul işenlicke arzıvajm.

Tın çarı tı oqıqar cejin olturuştı. Puşşıngı attardı alır kelıştı. Eki qırbı qıcaq-taşır tıvölykke aşıraştı. Oşol 1825-çıldın ajaqında 14-dekavrdı cıqqan kətörylyştən kijn, Puşşın qolqo tuşır zındanqar ajdaldı.

Bir qalıpta ötyp çatqan ғылдар, қыстақта тұрmuş, Puşkindin сықармасығына көр о тидурду. Al көр ғазды. Özynyn talaptanuy ғақы да өsty. „Men özumdyn ақы kucymdy өsyр ғыtkendigin sezir ғыtam, men ғыza alam —dedi оşondo Puşkin.

1824-ғыл, Oktjavr аянда Mixajlovskijde özynyn тыстыкте ваштақан „Сықандар“ деген роетасын ғызыр вытты. Mexajlovskijde Puşkin özynyn, en көркө, uzaqqa ғыna syjyr іштеge „Boris-Godunov“ деген тарихь қажылуу рижесезин ғызыр вытты. „Teatr Rassija Rosinderini сықарған нерселери—Fransuz ylgylөгynyn өrneгyn алып, ec bir adavij varqь ғыоq volqor qalp klassiklik нерселер менен ваяды. Puşkin театрды Şekspir салған ғылоqo салууға мақсақojду. „En qatuu іşenictemin dejt al-bizdin театрлардын eskirgen formasь аны қайра qurui керектигин tilejt. Men özumdyn tragedij-midi bizdin атавыз volqor—Şekspirdin sistemasьm тышыр ғыздым, men аға аны кең ғыna erkiti мүнөздуу ғыza алаңдығынан, тipti şumлуq tuu қылып ғыnekөj қана көрсөтө билгендигинер таасир алып ғыздым... „Men padьşa sarajьny aldьndaqь Rasinderdin ulu қажылары emes Şekspirdin dramalaryньny ғыlpь eldik zakonivizdin театрлар ycyn ылаjьqtuu деп ojlojm. Qь

ymdardьny talavь drama saxnalaryньny өзge-ryysyn da tilep olturat...

1825-ғылдын кyzындө Puşkin, „Boristi“ ажақтады. Аны өзyncө оқыр көрды, аnan kijin алақанын ғырқылар тақ sekirip „ ғыr Puşkin! ғыr ittin valasь!“ деп қыjқырды.

Mixajlovskijde Puşkin Odessadan ваштақан „Onegindi“ ғыzuunu sozdu. Ycyncy glavasьny вытыр ғыверди, анын артынан төrtyncysyn, аnan беşinci glavasьny вытыр салды. 1825-ғылдын deкavr аяньny орто сенінде, eki кyny erten мененки ивақыта қана „Graf-Nulin“ деген роетасын ғызыр қojду.

1825-ғылдын 19-nojavrinde (eski stil voljunca) birinci Aleksandr padьşa өldy. Munun orduna bir tuoqanь Konstantin voluuqа belgilendi, viroq, al alda qacan ele taqqa olturuunyn uqoqunap ағыrap қалған. Emnegedir bul ғыşьrьnda saqtalьp kelgen. Padьşalyqqa мындan kijin ғыşьna қарақанда bir tuoqanь — Nikolaj olturmaq. Askerler en murda Konstantindin қарамасына өtty, viroq Nikolaj өз qoluna қайра алды: Andan kijin Nikolajqa ваş іjdirіşti. ғыşьruun qoomdun мыcөлөry, сыққан narazьlyqtardan pajdalанығыр, соқыş ketөryly-şy менен өkmөtty cektөge, al tygyl viro-

tolo qulatuqqa araketteniştı. Alar askerlerge qazdı: „Men uşunda qıdaj bolmoqtımın, Konstantin zorduq menen cettetildi dep bildim men da bolmoqtımın“...
riştı. 14-dekabr kyny alardı senat ajantı 1826-çıldın 3-sentjabrinde, Puşkin Trigor-Nikolajqa qarş alyp syqıştı. Kötorylyş Nikeskijde kecki uvaqtıñın ötkördy. Kundyn sonun lajdyñ zambregi menen qyratıldı. Padışa vacesq kezi! Puşkin en könyldy ele, qızdar luunın kezekteşyusy, Puşkinge con işenimenen tamaşalaşyp vasyr çurdy. Tynky saat verdi. Al öz vaşyn votuu çönyndö arakon birlerde alar Puşkindi Mixajlovskijdin ço-qylmaqcy boldı. Arakettenyuy usyn ıntajslununa uzatyp qajtyştı.
mezgildi tandap aluuqa volvodu, cınynda Pu Tan zaardan, Trigoriskijge Puşkindin qar-kin çaqıyn qoomdun mycesy volqon emetañ vala vaqqıcy Arino Radinovna şaşyp, ar-Biroq qamaqqa alyñqandardın vaagıyn qıtyqyp, qorqqon kejpi menen curqar kirdi. Al, lunda, Puşkindin revolytsijasy ıñ volqouşul kyny Mixajlovskijge, qandajdyr çe ofit-Mına uşul negizder, Puşkindin qozqoloneser emes, çe soldat emes belgisiz bir kişi caar dajardanuu çönyndögy ugyttöo varqyn ökmekelip Puşkindi qarmady, özy menen qoşo tyn köz aldına acyq elestetken. qajsy çaqquadır alyp ketti—dep bildirdi.

Puşkindin surosuna çoor qajtarıloqan çotergöo vyttı. Beş dekabrıstı asyp çiberiştı, çy Puşkin oşol uvaqta, Feldieger menen ara-döğön dekabrısterdi Sibirge zındanqa ajda-vaqqa olturup alyp Moskvaqa zımyrap vara-çatqan ele. Kun-tyn devej çönör olturuştı. Puşkin Darqaaqa asyñqandardın kövy menen 8-sentjabr kyny çetiştı. Puşkinge, es alyp qaj-taanyş ele, ajdalqandardın dalajyn vilyuc ra kijnip, saqal-murtun qırdıñuuqa erk da Alar menen qoştoşuu aqa en cıdamıszdyq verişken çoq. ıñaj cañ vasqan carcaqan kejpi tuudurdu. „Asyñqandar asyldı-der çazdy menen, anı padışa sarajynın aldına çetkiriştı, viroq zındanqa ketken çyz çıyırma qurvuñdan Nikolajdyñ kabinetine kirgiziştı.
ğym, tuuqandarım, çoldoştorum ajanıctuu“
Mından köptön kijin Puşkin, özynyn depter Padışa, Puşkindi çyluu çyz menen qarş ne veş kişini mojnunan darqaaqa asqan syraldı. Eköo-uzaqqa syjleşty. Padışa andan min-ty tartı da ojlor turup mıñdaj bir tereñ setip surady:—Puşkin, eger sen Peterburgta vol-

qonunda 14-dekabrdegi kɵtɵrylyşkɵ qatbı
velen?

Puşkin:—Sɵzsyz ele qo. taqsır. Men
varlıq dostorum nır sɵzdyu ele. oşonduqtı
men alar menen birge qatbısa alvaj qalın
veleñ? Өz indyn ıoq voloronduqtı qan
meni saqtar qaldı—dep taq ıoor qajtardı.

Nikolaj andan, anıñ qıjalı ıana pikiri e
gɵrdy veken, eger erkindik verem desen
vaşqaca ojlouo ıana arakettenyugɵ sɵz ven
veken—dedi da tımdaj dep suradı:

Sen azır emne ıazır ıatasın?

— Ectekte dele ıazıqan ıoqtın. tsenzura
en ele qatın.

— Emne ucyn tsenzuradan ɵter nerse
ıazvajsın?

— Tsenzura ec bir ajırsız nerselerim
da ɵtkɵvɵjt.

— Maqul emese, senin tsenzurasın me
özüm volorun. ıazıanındıñ varlıdın maq
ııber.

Radışa, tolqandanıqan Puşkindin qoluna
ıetelep ııdır, radışanın ɵz eşigi alıñ
kezek kytıyıcılɵr oturcu orunda toptolup tu
qan elderge:

Tɵrɵlɵr! Мына silerge ıan Puşkin
Anıñ murdaqların unıtaly—dedi.

Biroq, bul sɵz ooz ızyndɵ qana volqon.
Puşkindin radışaqa qılqan qılq—mynɵzdɵ
rı, mınun ıanıñlanvařandıqlıñ aıyq kɵrsɵtkɵn.

Puşkin ec qacan Derzavin, Karamzin, ıe
Zukovskijdej volur ıqqa kirvestigi, radışanın
anı menen ec qacan tınc vıtyřɵ alvastıqlı
aıyq volıcn.

PADışA MENEN ZANDARıMDARDıN QBıNOOSUNDA

Puşkin boştonduq alır, Moskva da turup
qaldı. Moskva Puşkindi urınat menen tosup
aldı. Al, teatroqa birinci ele kelgende, qatarlarda
otıraqandardın vaarı kuvıřɵřup ıatıştı. Var
dıqlı ten anıñ atın ajtır ker qılışat. Qoldo
rı dyrvıylɵr, ıajnaqan kɵzdyn vardıqlı sax
nanı taştar qojur, Puşkindi qarajt. ııjnalış
tarda volsun, valda (kɵnyl aca turqan ıaj)
volsun. Puşkinge kɵnyl vɵlɵt, qız kelinder
Puşkindi orop alışat. Mazurka, katilion vıjle
rine Puşkindi ulam-ulam tındırvaj alır ııqlı
şat. Erten menen, Puşkindin qavı alıusuna
elder andan kɵp kelet, anı vardıq şaar vılet,
qızbışat. Andaqlı vɵlynur ııqqan kɵgınyk
ııy adamdardın vardıqlı Puşkin menen ta
lışqlar kelişet.

Skottoqo oqsoqon tarixъ roman çe povest
ajlandьrъ çazsa. munin maqsatъ işke az
ele" dejm. Rajьmsъz radьşa, aqьnoqa, genij
duu sьqarmanъ özynyn kьrsөtyysy vojum
tyvynөн qajra işter sьqıunı tapşьrdь. m
daj maqoo sunustın çөн qana bir şьld
ekenine, „Boris Godunovtu" çazuuda, Puşki
din negizki maqsatъ vizdin teatrьvьzldь
işin qajra qıruunı közdөгөndьlygyn eske ala
vıa verөviz Puşkin aсıu mьsqьldoo men
Benkendorfьo mьndaj dep çoor qajtar
„Menin poemalьq dramamdь tragedijaqa
raqanda, tarixъ romanqa çaqьn dep ul
radьşanьn vajqaşьna qoşulam. Biroq,
çazoqan nersemdi qajra çazuuqa kucym çeta
gendigine öкynөm". Radьşanьn bul ken
vıjruq voldu: vasmaqa sьqıa turqan piessa
toqtotuuqa tuura keldi.

Zandarmanьn çana anьn öкymcylөrdө
coıunın, genijalьnь aqьnoqz, Puşkindin vard
turmuşuna, alardьn qamqordıq qьlьşь m
ösentip vaştaloqan. Bul qьjnoo Puşkindin ad
vijat işinde qana emes, anьn ar' bir qada
daqь turmuşunda voldu.

Eki ofitserden, tsenzuradan toqtotul
„Andrej Şanije" degen ьrdьn yzındysy—
dekabrde" dep ataloqan ьr tavьloqan, Ajьp

Puşkinda qoşo tırtьlь. Kөp çerlerde tьrgel
di. Bul iş eki çьloqa cejin sozuldu. Aqьrьnda
Puşkin bul tavьloqan yzındy ьr. 14-dekabrde
voloqon dekabristerdin oqujasına taqьr vajla
nьşşьz, al ьr oqujadan alda qacan murda çaz
vloqan—degen şьltoonı ajьp dalıdedi. Anьn
mьndaj sөzy yeyn, aqьrьnda özynyn çazoqan
ьrlarь tsenzuradan uruqsat berilip „ötinөjncө
elderge taralvasьn" degen qatuu tьjunıqa kel
di Puşkindin özy bolso politsijalardьn çasь
ruun andusuna berilgen ele.

Bul iştin ajaqьna sьqıuıqa çetişe elek kez
de, Puşkinge daqь qatuuraq qarşь işter qajra
kötөrylө vaştadь Ökmetkө. Puşkindin Kişi
nevede çazoqan „Gavrilijada" degen dinge qar
şь poemasь varьp tijir qılь, al poemasьnda,
Puşkin inçildin çaloqandьrьn sьqarьp, Bjsanь
şьldьndar kylgөн. Puşkindin bul sьjaqtuu qu
dajqa qarşь sьqarmalarь monastir tьrmөsynyn
en zarqьlıusuna tьvөlyk sarqajьp olturuşu
qorqunucun tuudurdu. Kөp suraqıarda, Puş
kin özynyn çazoqandarьn tandь, biroq çyre
gynө tьnьsьzldьq tuudu. „Sezyuunı aldьnda"
degen ьrьnan ele, Puşkindin tьnьmsьz suraq
tardan carcaqandьrьn көryygө volot:

Daqь tuman ystımө,
Muna qalqьp coquldu.

Qaarına alıp şum taqdir,
 Bajlajt oqşojt çolumdu.
 Ajbət verip, taqdirqa,
 Mınu daqı çenembi?
 Çaştıq kucum çalıqvaj,
 Sın kökyrək kerembi?
 Bul turmuştan çadadım,
 Boroon kelse mejli emi...

Aqıynda toluq dalildenbegendiktin
 vinen, bul iş tıylıqan volucu.

KAVKAZQA ÇƏNƏŞY

Çyrtmans çıldardın ajaqında
 kişileri Puşkindin mınözynyn kee
 ruyləryn vajqar qalıştı. Al aq
 tamaşasına varuqa kör könyldən
 vöjt, ele yjundə volup, öz vylələrynə
 ileşip lordun qamın çej baştady.

1828-çyly, Moskvanın valyın
 Puşkin—on altı çaştaq qyz, Natalija
 lajevna Gancarova menen taanıştı.
 Al q Moskvanın çənəkəy qana
 vojqo çetken ele. Munun varlıq
 önəry, fransuz tilinde çaş
 şy syjləy bilgendigi çana en
 sonun bilgedigi menen cektelyucy.
 Suluuluqu canda q qyz ele.
 Puşkin al qyzdy syjyr qaldı.

ata-enesinikine, kelip turuucu
 voldu. Natalija Nikolajevna
 ajtat; aqan taanışqanqa
 cejin anın çəqarmalarının
 vırəən da oqıqan emesmin—
 dejt, degi al qyz özynyn
 vardıq ömyründə adavijattan
 cettə, aqa könyly çoq volqon.
 Puşkindin anı menen bir
 pikirdyuylyk mamilesi volo
 alqan emes. Mınu uşuncalıq
 suluu qılıp çaratqan „qudajqa
 tereñ sızındı“ syjdy—kyjdy,
 vıroq qyzdın könyly ancalıq
 emestigin çana mınu qyzıqtıyır
 ijkemge keltiryygə ecte ke tava
 albastıqın vajqady. Çaş
 valdardın vırinci syjuysyndəj,
 al, qyz menen ujalcaqtıq, tartıncalıq
 qızalında çurdy. Degi Puşkin,
 Gancarovtun yjynə varda
 nda suuq çana tartıncalıqtı
 sezer ele. Natalijanın enesine
 Puşkin çaqcu emes. Buqa qaravastan,
 Puşkin 1829-çyldın aprel
 ayının ajaqında; Natalija
 Nikolajevnaqa qudalaştı. Qudalaşuuda
 alar Puşkinge çoq devedı, „vıroq
 Nataşa azır en ele çaş, daqı
 kytyu kerek, qarar koryu kerek“
 degensip çoq verıştı. Oşol ele
 tıny Puşkin, Kavkazdaqı uruşqa
 attanır turqan askerlerge qaraj
 çyryp kettı. Oşol ubaqta Rossija
 menen Turkijanın ortosunda soquş
 çyryp çatqan kez. Kavkaz
 majdanında vaş komandır volqon
 Paskevic, Turkijanın çerine
 tijip, Arzerum kreposuna

савиул çasadь. Анын askerlerinde, Ниçoоқ
rod Dragun polkuna, Пуşkindin eski dos
N.V. Rajevskijdin inisi komandirlik qызmata
atqarıncu. Rarevskijdin adijutıntь volup, Pu
kindin inisi Lev iştecy. Maj айньн ајаоь о
ninde Пуşkin Tifliske keldi, anda eki ај тур
da, anan askerlerdi quup çetyygө çөнөр ke
ti. Quup çetti, Paskevicke çoluqup, Rarevski
din çatьrcasyna тыştь.

Lager Пуşkinge avdan çaqть.

Al ајтар ele: „Zambrekter bizdi tan zaan
oјqотot. Çatьrcada uqтоo qandaj taza“. „Tuş
tamaqqa viz, Tavri тоosunun qarlarьnda su
qaloqan azijaьн şişkebegin, angilijaьн pivo
çana şampanskijler menen qoşup çep çyrдыk

Пуşkin, kazak атына минip qoluna qam
альр vastьгьр çyruycy. Qara veşmatcan sil
dir qalpaqь var. Bul, adam askerlerge vaşqa
kөryнды. Soldattar Пуşkindi nemis rovu eke
deşti.

Askerler arzerumqa cejin kelişti, 1829-ç
27-ijunda ань ec bir tosqoolduqsuz ele al
qojuştu. Bul şaardь çenip aluu, Paşkevict
con çenişke ee voldum dep maqtanьşьna to
qoolduq keltirgen çoq. Пуşkin, Arzerum
yc çumadan aşьq turdu. Şaarda cuma paj
volo vaştadь. Анын qajra ketkisi keldi. Paş

vic, Пуşkindi toqtoto verdi, daşь volo turqan
oqujalarqa kyvө vol dedi. Biroq, Пуşkinge,
al işten kelecegi taasьn volup bilinse kerek—
al Paşkevici menen qoştoştu da Rossijaqa çө
nөp ketti.

*
*

Пуşkindin сьqarmalarь qancальq irilengen
sajьn, al oşoncoluq aldьdьqa çььp olturdu,
сьncь da munu az тыşynup oqucularda suuq
mamile qьla vaştadь.

Анын „Poltavasь“ elderge suuq uciradь.
Bul garindin tili volup сьqqan „Severnaja
Pecalaqa“; „Kөpçylykтын“ Poltovanь „suuq
tosup альşь, munun danqьньн өcyp barat
qandьdьna acьq dalil volup olturat“—dep
çazььp сьqть.

Araьdan zorofo 1830-çьь çarьdьqa сьqqan
„Boris—Godunovu“ da көnylsyzdyk menen
qavьl альдь. Bul çөnyндө тындај dep
çazьştь:

„Pozejiza degen al сьqarma volot; biroq
munda bir da naqьz сьqarma çoq. Анын
Boris çana Şujskij degeni yngө salьnqan
Karamzindin qara sözy“, „Onegin“ degen
romandьn en sonun çeri, çetinci glavasь çө
nyндө: „toluq quloo“ deşti.

Puşkin suuq çana unсыз çalqьzdzьqqa
kindi da mьndaj dep çazdzь:

Aqьn, Qьnvattanva—
Uqulsa el taraptan.
Seni maqtap ajtuular.
Maqtoo degen,
Bir minutto ece alar;
Dalaj taldoo,
Şıldın sezdy uqarsьn,
Bolqun bekem
Savьrluu vol, byrkөө qal.

Puşkindin өтүр çatqan dekaвр көтөрүлү
synө cejin ele baştalqan көрсулык dyjne
kөz qaraşьna viruluş çasalьşь kyn sajnь
cyp olturdu.

Al baştaqьdaj ele, zьndanqа ajdalьp k
ken dekaврisterge kujur çurdy, ymytyn çoo
vodu, alardь ajadь. Sibirdegilerge çalьnd
salam ajtьp tilegen ymyt kelerin çazьp çiver

Qьjrajt, oор yьkьrler

Qaranqьlьq vylunyp, voştонduq tanь atal

Сьqқanda siler şat kьtөр,

Tuuqandar çaraq qarmatat.

Biroq anьn işenimi kemij baştadzь, deka
risterdin işterin al ymytsyz, emi utuldu d
eseptedi.

MOSKVADA ÇANA BOLDINADA

1830-çылдын erte çazьnda, Puşkindin Mos-
kvadaqь taanьştarьnьn biri valda çyurp; Nata-
lija Nikolajevna Gancarova çana anьn enes
menen—Puşkin çөnyndө sөz qьlьp qaldь. Enes
menen qьzь Puşkinge syjylytkyuylyk qьlьşьp
aqa vaş iyyuny suraştь. Puşkin es ala tyşyp
anan Moskvaqа çyurp ketti. Al Gancarovtuquna
keldi. Anь syjur qavь alьştь. Al, daqь qaj-
radan kelip turuucu boldu, altьncь aprel ky-
ny baştaqь sunuşun daqь bir iret qajtaladzь.

Puşkindin sunuşu qavь alьndь.

1830-çыл, altьncь majda Puşkin mener
Natalija Nikolajevna Gancarovaqа anьq nike
qьjuu boldu. Puşkindin atasь anьn ajal aluuqа
qamьnqandьzь ucyn, өзynyn Nizegoroddoqu
çajьnan, Konstantineva qьştaqьnan eki çyz
dьjқан „çanьn“ vөldy. Kuzdyn baştalьşьnda,
Puşkin Nizegorod gubernasьna, vijlik qьluu
naamьn çyrgyzuу ucyn, çana өзynyn mylk
işin çajloo ucyn keldi. Al, anda көp turmaq
emes. Taq oşol ubaqtda Volganь vojlor xolera
oorusu сьqьp qalqan. Puşkin, Moskvadan eki
stansa alьş çerden xoleranьn Niznijge da çe-
tip qalqanьn vilgen. Al Boldinoqо (atasьnьn
çeri) kelgende, qьştaqь tegerekter qarool tu-

gur, korantin qojuqlandiborin kordy. Qa
savrlanbr andan çana myndan vunt syq
kez eken.

Çumanyn artynan çuma, ajartynan aj z
dar ötyr çattı. Puşkin volso Boldinodo e
tura verdi, xolera oorusu kycöp ketti, Mos
vaqa sejin kelip qaldı. Moskvany çolu ç
vyldı. Moskvany özy askerler menen qurca
dı, xolera oorusu Moskvaqa qartadı dege
da söz boldu. Puşkin qoluqtusu ucun tyn
ketti, anyn deni soo volso eken — dedi; al oş
ucurda. aqa; Puşkin yjlency toj volvoj qaly
tyr. Natalija Nikolaevna völek kişige tijme
voluptur — degen qavar uqulup qaldı. Al Mos
vaqa qaraj atyldı. Boldinadon eki çolu k
rantinge vövoj ele ötyr ketemqo dep çone
syqty biroq ojloqonundaj volvoj qajra qajr
lyr keldi.

Puşkindin Boldinada ötkörgön kuzynö
munin syqar nasy suudaj taşydy. Yc ajdy
icinde „Majda qajqlar“, „Kolonnadaqy yjçö“
„Belkindin povesi“, „Onegindin“ ajaqy eki gl
vasy çana otuz samaluu lirikelyu ırlar çar
dı. Puşkin al kyzdy öz syqar masyna qaraj
„tuvanaq kyz“ dep esep teger.

Puşkindin vul ucurdaqy sanı kör çana ç
qoru sapattuu çazqandar çana taç qaltırlar

emes, biroq anyn bir qbjaldan ekinci qbjald
ec qbjalvaj tırtılyşynan völdu. Çaqy çazy
qan könyldy angemeleri: „Dıjqan qyzy“, „Me
tel“, „Kolonnadaqy yjçö“ en maanilyu volqon
„Saran şeri“ degen dramalary „Motsart menen
Şalleri“, „Cuma mezgilindegi toj“ degen
dramalary birinin artynan biri-kezek kytkön
syjaqtuu vıtyr çattı. Uşul kyzdö çazyqan
lirikeleri ar vaşqaca, qbjaldar birine biri qa
tama qarşylyq menen çazyqan.

Puşkindin arandan zorofo, dekabır ajynda
Boldinodon syqar çönöğö mymkyndyk veril
di. 5-dekabırde al Moskvada völdu.

Toj 1831-çyly 18-fevralda Con Voznesen
cirkösyndö, Con Nikitinskijde (azyqy Gert
sen köçösy), öty. Puşkin kijinki kyndöryndö
könyldy, qıvanıstuu, qırvular menen sy
jykty çana tatuu völdu. Qatqra kyldy... Biroq
adetke çaraşa şakek almaştyrqan kezde, Puş
kindin şakegi çerge tyşyp ketti.

Anan şamy öcty. Çoqqo işengic Puşkin
ireni sarıajy myndaj dedi:

— Boldu — çaqşylyq emes!...

Puşkin ajaly menen Moskvada çaşaqa keldi. Alar Arvattan kelişimdyu çasalqalam sýrdalajan saqan çana yj eeleşti.

Puşkin Pletnov degenge: „Men yjlöndym- waqtylumun, bir çana tilegim — uşul turmuşyň özgöwösö eken; mýndan artyqy kytö alvasmyň. Menin bul ayalym çar-çan çana özüm çanyňda tuulqandaj sezilet“ degen. Biroq waga-waga çar-çany menen wolqon kynkyldoş kycöj weni di. Enesi, qyzyň Puşkinge qarşy ygytör, weni çar-çany menen qaralaj verdi. Eki ortodoç catar oşentir caryň: Puşkindin şajy oodu. Al Moskvadaqy yjyn taştar, maj ajyňny orto çar-çanynda ajaly menen qoşo Peterburgqa qaraj çöne ketti. Oşol çerde turup qaluunu da ojloştur. Çazynda wolso, Peterburgtyn çoçor çar-çanyndaqy Padşy çyştaryňnan daca aldý da, oşol çar-çany çönyör ketti.

Puşkin ajalyň awdan çar-çany köret. Biroq, Natalija Nikolajevnaqa çar-çany kijim, çyrtal turmuşy çar-çany qyzyq ucurar ele. Erinin eñ oor çar-çany masylyq turmuşuna ajaly ec bir qol qabyş qyly la albajt, al ectekege ustalyqy çoq kişi wolucy çazyr çatyr, qyzyr ketkeninen, Puşkin Natalija çar-çany çazyqan ыларыň oqur weryyge kel-

tuqan. Anda ajaly tura çalyr: qudaj aj, uşul öz ыларыň menen kişini çadatyr çiberdin Puşkin! decy.

Xolera oorusu qyşqy suuqtuqta көр çuqra albadý, çaz çyqaryň menen ele, al çajra kycөр çany kyc menen Peterburgqa qaraj umtuldu. Padşy öz qoroosu menen Padşy Qyştaryňna keldi. Oşondo Puşkin, Pletnevke — „Padşy Qyştary çajnar ketti, wogworo ajlandý“ der çazyqan. Bir kyny Puşkin Padşy Qyştaryňny çalyň waqyňny arasynda çyurp, padşy menen çoluquşur qaldý. Nikolaj, Puşkindin çanyň en syjykty çymajuu menen wasýr keldi, anyň işteri çönyndö surady, anyça anyň emne ycyň çyżmat qylyaj çyrgöndygyn surap qaldý. Puşkin ajty: — Men dajarmyň, biroq adawijat qyżmatyňnan waşqa ecteke wı.вейм — dedi. Anda padşy turup, sen emese Petr birincinin tarix çönyndö çaz — der tapşyrdý.

Puşkindin mojmolçuqan talyňaqaj suluu ajaly, padşyňny ajalyňna awdan çar-çany qaldý; padşyňny özy Moskvada çyrgөн kezinde, bir tojdo; any qyż çar-çanynda bir көryp qalqan wolucy, oşondo any eñ şymbattuu eken — degen qyşal menen qyzyqy çarar ötkөн. Padşyňny ajaly, Natalija Nikolajevnaň padşy sagajyňny çalynda wolso eken der çalady.

1831-çyldyň kuzyndə, Puşkin Padşa (Qırubalary eň sýdamsyzdyq kyjyt menen, taqyman Peterburgqa köçür keldi. Al meňşöl kundördögy Puşkindin sýqarmasýdy kettik çet işteri kollegijasyna aňrýqca esep urmuşun wajqar çyruşty. Puşkindin özy da gen bolucu, andan bir az kundən kijin, tajoýlanýr turup bir tentuşuna mintip çazdy: qa naamoqa köçurylyp, beş min som ma Menin erkin çazuun ýcyn vojdoqtuq kezime belgileni. Biroq, Puşkindin emki talavny rajdan çetsin. Qantem, dyjnögö cimirilem, me aqca eň azdyq qyldy. in ajalym waşqaca kijinet, munun vardydy qcaqca wajlanýşat, aqçny soň qýjýncýdy me en zorqo tavam, emgek bolso eendikti ta saat төrt-beşter, le, çе erter menen qajtat, tap qýlat". Çany emgek ýcyn eendik bolqon oq Murda çazylyqan emgekterin vasmaqca ve oýqonot. Tuşky tamaqny Natalija Nikolajeyin dese, viqada tosqoolduq keldi. Bul Puş- keç icet. Anan çaqşy kijinip alyp daqy çerine „syjyktyulyk“ menen qaraqan – özynyn Kyjөөsy ercip alat. Puşkin, vijge qýzýqny çarmalaryn padşanyň özyne tsenzuraqca vaş tirişuqca ivaqy qar-qacan çetken. Beryydögy anyň „Syjyktyulygynyn“ daqy ösy- ajalyn özy çalqyz çyruy daqy qýjýn da! Oynen völdu. tır Puşkin kecki ivaqtsýnyň varyn valda Puşkin bul – anyň uququ dep oýlodu, көrsө көrө turqan völdu; Divaloqa tajanýr turupnyň mildeti volup çyqty. Puşkin anda Benken- da vijler çatqandardy çalqooluq menen qozloqo mintip çazdy: „Silerden bir çylyu söz maroçnyj çejtda uqusu kelgendej oozun aqqum kelet eň murda majda-cujda sýqarma- estejt. Al bir çolu tereň uşkyrup turup, özyarym menen qadimki tsenzuraqca wajlanýştuu oluqca uquqtuu bolsom eken“. Puşkin мына şundaj „syjyktyulyk qavardy“ uquuqca tьrьştь! Puşkinge arxivterdi ajavaž izdөөgө tuura eldi, padşanyň tapşyrgan birinci Petrdin ta- хыň çazuunu orundoo ýcyn arakettene vaştady. iroq, anyň Petrdin tarixyn çazuuqca dajar-

Natalija Nikolajevnanyn turmuşu тыныş qcaqca vajlanýşat, aqçny soň qýjýncýdy me көnyl acuu menen ötyr çattы. Al majram en zorqo tavam, emgek bolso eendikti ta baldan qalvajt. Kesinde ketken vojdon, tap qýlat". Çany emgek ýcyn eendik bolqon saat төrt-beşter, le, çе erter menen qajtat, oq Murda çazylyqan emgekterin vasmaqca ve oýqonot. Tuşky tamaqny Natalija Nikolajeyin dese, viqada tosqoolduq keldi. Bul Puş- keç icet. Anan çaqşy kijinip alyp daqy çerine „syjyktyulyk“ menen qaraqan – özynyn Kyjөөsy ercip alat. Puşkin, vijge qýzýqny çarmalaryn padşanyň özyne tsenzuraqca vaş tirişuqca ivaqy qar-qacan çetken. Beryydögy anyň „Syjyktyulygynyn“ daqy ösy- ajalyn özy çalqyz çyruy daqy qýjýn da! Oynen völdu. tır Puşkin kecki ivaqtsýnyň varyn valda Puşkin bul – anyň uququ dep oýlodu, көrsө көrө turqan völdu; Divaloqa tajanýr turupnyň mildeti volup çyqty. Puşkin anda Benken- da vijler çatqandardy çalqooluq menen qozloqo mintip çazdy: „Silerden bir çylyu söz maroçnyj çejtda uqusu kelgendej oozun aqqum kelet eň murda majda-cujda sýqarma- estejt. Al bir çolu tereň uşkyrup turup, özyarym menen qadimki tsenzuraqca wajlanýştuu oluqca uquqtuu bolsom eken“. Puşkin мына şundaj „syjyktyulyk qavardy“ uquuqca tьrьştь! Puşkinge arxivterdi ajavaž izdөөgө tuura eldi, padşanyň tapşyrgan birinci Petrdin ta- хыň çazuunu orundoo ýcyn arakettene vaştady. iroq, anyň Petrdin tarixyn çazuuqca dajar-

Erik çoq, erik çoq,
 Мызанын ordosu,
 Oturup uqtajsyn,
 Turup tojosun.

danıusuna daq bir iş alaıqı qıldı. XVIII qıymdaıq kazak dıjqandardın kelıysınø çetekcilik qıloıan Pugacovdu çazı qızıqtı. çana oşol ıvaqta pugacovular qınnan alıp roman çazıu oju da tuudu. usyn, Pugacov soquşqan çer, Kyn Rossıjasına kelip taanbşır, anı köryu keldi. Puşkin 4 ajqa dem alış surap oşentip 1833-çy 17-ıjulda Peterburgtan çonody. Anın artınnan, Puşkin varıp tuşqan gubernanıń nacalnıgine çasbın zıryldap kelip qaloıan bolıcu, anda mında zıloıan: „Uşul vıjruqtı mekemedede ıstegile şbın polıtsıja andıusu arqaluu Puşkindin muşqa köz qaraşın, ojun bılgile“.

Puşkin Qazan, Orınbör, Orolskıje k Qartan kışilerdi taap alıp, Pugacov suramçyladı, anın soquşqan çerlerin Orınbordon vaştaq Pugacovtın borborı, di stansıjasına keldi.

Berdiden, Puşkin qartan kempirdi izdedi, gacovtın özın taanbıan çetımış çasqa kazak kempirin taap aldı. Al, anı menen menen bir top ıvaqıtqa sejin angeme olturdu, andan vardıqın qojvoj surap kempirdin Pugacovculardan yjronıp qalı

rların suradı, anı menen qoştıtu da alın cervan berdi.

Puşkin qajra çonody. Berdide çasaqan aram-zalar işenbestik oı tuuduruştı: „bul kışi emne usyn keldi, oşoncolıq kújır, çanıp qaraqç çonındø emne usyn keldi, oşoncolıq kújır, çanıp qaraqç çonındø emne usyn suradı? emne usyn kempirge cervan alın verip ketti? Bir balaket bolvoıudaj ele, deşip cocıştı. Orınborıo qaraj at cartırbıştı, vaşqarıucıoıa kempirdin cervan aqca alıp qaloıandıqın vıldırıştı, anan mıntıp ajtıbıştı:

— Kece kyn bızge qandajdıır bir cocın mırza kelip tıştı. Anın öny-tısy: көр uzun emes, tarmal qara cası var bırkøø irendıy, pugacovular çonındø angemeleştı da alın aqca verip ketti: qudajıo qarş kışi bolso kerrek, emne usyn desen, tırmaqtarız uzun eken (Puşkin tırmaqın östyryp çırø turqan)..

Puşkin 1833-çyldın bırcıncı oktjabrında Bol-dınocolıoıı özınyn yjınø kelip tıştı; oltura qalıp çazıuıoıa kırıştı. Ötıp çatqan turmuş Puş-kinnden orın aldı, çoıarmacılıqtın qılpusı, daıq acıldı. „Qol qojdım, çazıp da bıttım“ — brazılıoıı menen Puşkin ajalına oşentıp çaz-ıldı. Boldında bıır çarım aj turıp Puşkin: „Ba-raqç çana Balıq çonındø çonoı“, „Pağbşa-

нын өлкө ызы чөпүндө чомоқ". „Аңгө
Mits-Mitskeviecten eki valladasын qotordu.
gacovtun tarixын çazыр vytyty, өзүнүн сыңар
laryнын en көгүныктуусу volqon: „Çez s
natcan". çana „Pikovaja dama" degen por
vytyrdy.

1833-çyldын орто ceninde Puşkin, Peter
qa qaraj tarttь.

РАДЬША САРАЈЫНДА ТУТҚУН ВОЛ

Anickovtun ordosunda, radьşанын en
tamaşa kecesi çyгyp çatcu; aqa, radьşa
jьнын qadьrmanь degen naamdь alqan ke
çana mejmandьqqa saçьrьlcu. Natalija M
lajevna qa vul keceden orun veryu maç
menen, Nikolaj çanь 1844-çylda syjөр, mь
dep vujruq сыңардь: „cet elder ministirliç
daraçaluu keneşci volup iştegen Aleksandr
kindi vizdin ordonun kamer junkerine va
ditibiz menen saçьrabyz". Nikolaj, Puşk
kamerjunkerge saçьruu menen eki. maçs
çetti-birincisi, Natalija Nikolajevna menen
jьma çoluqur tura turoqan voldu, екincis
icinde saçьrabyqan Puşkindi ajavaj vasand
çiberdi. Kamerjunkerge çalan çana çastar

lyucu, alar ьn icinde otuz veş çaçqa сыңар
cacyна aq kire vaştaqan Puşkin ьlajьqsyz vol lu.
Ordodoçu pa ьşaqqa vatyр aьp, acynsu menen
tjigisi keldi, vul сырдын severterin çaqь bildi.
Puşkindin qavaqь vьrkөө, aьnь çyрөгү
acь-qandaj volup çyrdy. Al, өзүнүн oor tur
muşu çөпүндө ec kinge aьzdanqan da çoj,
viroq aьnь өпүнөн ele qurvularь oor qajьrды
qalqanьн sezip çyrysty. Keletda, qavaqь vьr
көө, qajьqlanuu menen qolun şaldajtьp çөп
tөгүнө salыp yjyndө arqь terki vasat. Muna
jьnqь turup, çana;

— Qajьr, sanaa!... dep ulam qajtalap ajta
beret.

Emi aьnь көпүлү çaqьldap acьq çyргөнүн,
bir demege arakettengenin eckim көрөөjt. Kee
kezderde çana aьnь vaştaqь tentektigi, tamaşa-
kөjlygy сыңар qalat.

Puşkindin çazuuculuq çalqьzдыqь күсөj
berdi. Aьnь poezijasьнын çөпөкөjlygy, adam
ьnь sezimine tjigictigi, çara söz menen çazqan
ьçarmalarьnda sözgө en үнөмдүүlygy çьs
jalьqь, elderdi çanaattandьra alvady. Benedik
ovtun efektiktyy çanduu dep sanalqan ьlaryн,
Marlinskijdin gyldyy angemelerin, al kezdeki-
er verilip oquşup, Puşkindin сыңarmalarьна
alqьn qandьq menen çaraşь. Mьndaj mamileni

esepke al'p, al' s'nyb'lar toqtop tura al'vaken: Puşkindin ajal'na çazqan qat'ın Moskva
 menen Puşkinge daq'ı tije başta'd. Poctoqanas' a'ep' keryuptyr, an' oşol zamat
 Puşkin az çazd', az çazsa da an' q'ldi. Yucuncy velymg'e çiberiştir.
 menen ulam ulam qarar s'qat, oşondıqtan. Bul qatta: pad'şa taqt's'ny'n miras'ny'n
 maq'a k'p' beredi. B'lar'ny'n k'vyn t'sen'asqa toloqondıqın majramdo'o'qo varıu'q'a k'e-
 tarqat'vaj taştad'. Kijinki alt' ç'ld'ın iç'ıyl'syzmyn deptir çana özünyn kamerjunker vo-
 Puşkindin s'qarmalar'ny'n k'rynyktyusy v'up çyryşyn qaalava dand'q'ın çazy'p'tyr. Zukov-
 esepitelgeni, elderge taan'lyqan'; „Pikovaja kijge aran çajqar'lıu'q'a tuura kelgen.
 ma" menen „Kapitan q'z'“ qana volqon. Puşkin ökm'ettyn s'yma'qan torunan qutu-
 Aq s'ökt'erdyn tamaşas'ındaq'ılar, aq'ıu'q'a o'j q'ld'. 1834-ç'yl 25-ijunda, Puşkin
 an' s'yzv'oj qal'ş'ty. sevevi; an'ın qurc'ıankendor'ıq'a q'zmattan s'qıu' ç'nynd'e öy-
 jup çibererlik ş'ld'ındoo b'lar' çy'r'ekt'erg'ıneyc q'ld'. An'ın q'zmattan s'qıu' ç'nynd'ögy
 tijip çatt', al oşondo'j b'lar'ın vetke qarm'ıncyn'e pad'şa avdan naraz' voldu. Zukov-
 oşon ucyn ç'ojq'orqu aq s'ökt'erdyn aras'ıkj o'q'o veter b'zaluu tyrd'e kirışti, al Pad'şa
 an'ın es' b'raj'q'ıv'aj turq'an duşmandar' k'v'e'ş'taq'ınan, Puşkinge bombo taşt'at'q'andaj ys-
 1834-ç'ld'ın ç'ıma kynky majram'ında, ke-vostoq qat çiberip turdu. An' taktiken
 talija Nikolajevna özünyn en q'j'ın b'iciligoq, keede işterdi cala q'ılas'ın, dep a'j'ptar
 o'orup qald', m'ndan onolup ald', oşol z'z'd'. Zukovskijdin qajroosu menen, Puşkin
 öz valdar' menen: Kaluçskij gubernas'ınd'zmat'ınan voşojm degenin toqtotup qojdu.
 özünyn bir tuuq'an'ny'q'na ç'öner ketti. P'Ökm'ettyn, Puşkinge q'lıq'an mamilesi emne
 kin özy ç'alo'z' „Pugacov vuntunun tarix'“ tyn m'ncal'q' duşmand'q' ç'ıma kym'ın my-
 maq'a vas'lyş'ın vajqar turuu ucyn Peterb'z'd'e voldu? Puşkin özy ökm'etk'e ç'at volqon.
 da qald'. An'ıca al pad'şa q'ş'taq'ınd'ıne volso mejli dep-vaş ijyü mymkyn'by?
 Zukovskijden s'ydams'yzd'q' menen çazqan roq alar vaş ijyü tygyl, ökm'etty (samoder-
 alat, anda Puşkindin çazqan q'andaj'd'ır bir q'vijan') a'javaj maq'toonun ec çaqqa vurulbastan
 pad'şaq'a bilinip qalq'and'q'ı; oşol ucyn av'na toqtol'voston syjuuny talap q'lyş'q'an. Özy-
 acıusu kelgendigi çazy'lıq'an. Al m'ndaj volon „Rossija uşaq'ılar'na“ çana „Borodin ç'yl-

“...degen maqtoosunda Puşkin uşul...
 tuşkøndej volqon ele, biroq oşol zamata...
 baş tarttı da, oşol vojdon qajrıqlan...
 Nikolajqa volso „çənəkəj“ genijaldıq...
 malarız çazıqlan „çənəkəj“ qana genijaldıq...
 dın emne keregi var?

Puşkin Nikolajdın samoderzavijasın...
 kesine duşman sjaqtuu qana kijligişken...
 Al anın ramkesinen esur sьqqan en...
 madanijattuu oquja qatarında volur kijligiş...
 Munu menen birge, Puşkin radışa saraj...
 aldındaq turmuş da kın ötkörüp çurup...
 şa sarajına; sarajı volur çe qul volur tur...
 taqır çaraşqsız, ılaşqsız ekendigin bil...
 çerge vata alvadı.

Nikolaj, Puşkindi cəgələtup qojqusu ke...
 biroq Puşkin tizesin vıksə daqı ec un...
 vaşın ijgen çoq. Radışa munu vajqar...
 çurdu, Puşkindi „çat kişi biroq ar nersege...
 tu“ dedi.

Oşondo volso da radışa Puşkindin is...
 nen dalajın bilgen çoq. Al oşondo ele m...
 der çazıqlan eken:

Мьна аңарса оор ешк асылр,
 Qara tepkic tolot çьq-çьq volur çan,
 Çaldanqan el cьqat andan aşьqьr,
 İrdalqan ыг, uqur qalam alıstan.

Munun oşol çaldanqan elderdin tyrtkyleşyp...
 qaptaş, qara tepkicтен ақьндын ығын тыңсаşь,
 Puşkindin көз алдында çanь nerse volur көry-
 net, cындар uqqan elder pajda volqonun sez-
 gendej volot. Ölerden çarım çьl murun, al
 azynyn „Esteligine“ çazat. Puşkinge poezija
 mildetine toqtolup çana özynyn ыларын, cьqar-
 nasььq emgegin sьnoodo, kijinki çarım çьlda
 anqalarьq көz qaraş tuuldu. Bul „eskerme“ ыг
 ormo çaқьnan, Derzavindin bir teemada çazьl-
 an ығыnan taasir alqandaj volur ketken. Derza-
 in özynyn „Esteliginde“ emgekterin tizmelep
 tet, anь oju vojunca al „estelikke“ uqum-tu-
 tumuna eske qaltьruu uququn bergisi kelet.
 Puşkin elderden anь bilyu ycyn emneni
 alar qьlat?

El sezimin, ыгьm menen ojqotdum,
 Zardan kecip, erkindikke çattum mun.
 Kelse dedim şorduu elge vaqıtnь.
 Syje qarar—El, unutup qojbossun.

Esteliktin en aqьrьq saptarь con naarazььqьtь
 tudurat:

1) „Vıjruqu menen qudajdın, muza til al-
 ьc vol.

Venetsini suravaj turup, ызadan qorqvo.
 Maqtooqo, çana uşaqqa тыньc көnyl menen tur,

1) Bul ыг qara sөz menen qotoraldu.

Çana aqmaq menen talaşva".

Puşkindin ırlar ı anıq tyşnyktyy çöndyy volo vaştajt, eger viz anın ırları Puşkindin aqındın vaştayı cıqarmalar ı çıjntıqın qarasaq; anda-anın kijn tapı çanı tyrdögy aqındıq pozitsijasına ceekindyy talap qojqonduqun kögövyz. *"mattuu sezimdi ojgotuu"*, *"erkindikti tanı"*, *"Çavırluu çanqa ırls saqıruu"*-ınna tip Puşkin özynın ötkön şöqın vaalaj *"qudajın qıloqanına"* kelecektegi şöqı çaldırajt. Puşkin uşundaj çanı çolqo çıruu nen, maqoolordu şıldıdoooqo, ızalantı çana uşaqqa kylyygö dajar voldu, bıroq uşul çoldo maqtoonun keregi çoq ele.

Emi Puşkin, Belinskij menen çaqındoo arakettenet. Özynın aq söök qırnııları an lıu özynın *"Sovremennik"* degen çırna çaqıruun tyrdö çıberet. Belinskijdi oşol çırna da iştetyygö qantip saqıruunun çolun ızıl Puşkindin ırlarında, alda qacan unutulı yndör şaşıp cıqı vaştajt.

"Dyjne ökmöty", *"Ulu urmat çengende"* dep çazılqan ırlar terep graçdandıq çek

menen toloqon... Puşkin feodaldıq Rıtsarlardıñ waqtışındaq turmuştan, eñ coñ maanı berip çolıwaqtıdaq demokratija volqon dıjqandar nenen ösyv baraçatqan şaarda q meşşandar ta avınan Rıtsar dvorjandıqın talqalanış çö yndö drama çaza vaştajt. Anın birinci kışö esy çana çolqo anınır, çazyla vaştaqan kışö ynet. Bıroq vizdin qolıvızoqa dramalıñ var ıq konspeksijası çana planı çana çetti. Al dramada, anıq revolıtsijasıl talaptardıñ çıñ ilinip turat.

Puşkindin ynem turmuşu oşo veter çırala vaştadı. Anın Peterburgta çaqıosu çana jalnın radışa sarajı alında turuşu, anın ıroalçılqı ajavaj tileşi; Puşkinge oor voldu. Jarız eeleri anın kvartirine cejin kelyucy volı, qarızındö tölö degen qaqazdardı çamırtı aj çaadıgıştı. 1835-çıldın çazında Puşkin eterburgtan qutulıp çıqıuqa daq bir çolu aket qılıp kördy. Al, Benkendorfqo; *"Men çanı qır beker çoçotıunın ajaqına çıqım ilet, bul meni kör qarızdanıuqa çana kelecıte qajırcılqı volıoso da ajavaqan qılın ııqqı alıp varqan turat. Qıštaqta uc çert çıl voluşım, meni qajradan Peterburgqa ıtuuma çana taqsırdın tapşırqanın orundoo ı kirıuygö mımkyndyk berer ele"* dep çazdı.

Радьша Пушкиндин бул суроосуна дагы
востон қарыз иретинде отуз мин сом берип
ақсапъ аялығьнан қармаһьр турулһьн — dedi.
кин алқан қарыз ақсапън, өзүнүн қастан
қарыздарына төлөј вәстәдъ, аялығь ақы Пушк
қолуна тижөј қалды. Аһьн бирден-бир к
тавиһь арәкәти адәвијат етгегинде қана во
Бирәқ ықсыз шарт, аһьн қаһьн тақатқан тур
адатында, Пушкин тақыр иштей албай қойду.
атасына „Мында Петербурғта-мен етеке
қырғәм, ақыһьман адашқанға титиреуу боло
— деп қазды.

Пушкин әдетинце ар қылы қыстаққа сық
лир ығ қазыр кетууну қойду. 1835-қылы а
гы меңгилде *Мехажловскиге* сықыр кетти,
бир ај турур, аялына мындај деп қат
„Мен туулқань мындај қемиһьсиз кызды
ратқан қоғ элем: тақыр тыңсыр қаза албай
дум. Ар нерсеге таасирленуу үсүн, сүт
қағарлығь қарасыз тыңстығь керек, мен во
тақыр тыңсызмыһьн“.

Көртөн һери
Көкүрөктө ыза санам вар,
Көртөн һери
Мен бир қулһьн, қасқым вар...

Бирәқ Наталија Николәјевна аһьн бул
сыһьна“ тар-тақыр тысыңгөн да қоғ, аһь

gen да қоғ. Ал қыстақта тақыр тура алһьн емес,
Пушкин менен қазақтан барлығь турмуһьнда, Ме-
хажловскиде-болһьн-қе Болдинодо болһьн, бир
қолһь да болған емес. Қаз сықары менен, алар
ер қымбат даасаға сыдыр котисеуу. Peter-
бургтан қақыр аралдарыһьн бирин, ајтор қандај
ла болсо ет көр қана көһьлдиуу сықал тур-
нуһь өтө турған қерди сыжууу. Наталија
Николәјевнаһьн ақ сөһьктөрдүн арасындақы
аһьосундақы қетиһькәндиги улаһьн бијиктер, кө-
әрылө берди. Еһи аһьн Пушкин өзы барлығь
ујуктыуык ширин сөзы менен нурланған қоғ.
Ал адам заттан көһьнуур сыққан адамды естен
индырарлығь сүлулууһьн менен бөлөк гыл тандај
аһьтады, ал өзүнүн қызақь, буркөө қажраттуу
әһиндиуу кенеһьси қана „сықармаһьс“ киһьсинен
аһьн үзө вәстәдъ.

1834-қылы Петербурғ шаарына қақыр трансур
ығ *Dantes* келир тысты. 1830-қылдақы Бур-
нов қенилген ијул револытсияһьнән киһьн; ал
ансидәда қызмат қылуһьн қалавай, четке сы-
ыр келген болуу. Dantes, Петербурғқа өзынө
аһьн қызматы гвардиялығь атқандар полкунһьн
сон қызматына алдынды офитсери — кавалергарды
дир кирди. Бул ақ сөһьктөрдүн арасында әде-
нде елө белгилуу боло вәстәдъ. Воју шыңдыт-
ы, сүлуу, өзынө өзы ишәнген көһьлдиуу, терен

aqılduu kişi bolqon. Qajda varsa, al **başpıcylyk** co tuluqan çerler iz çolırıuşuı tura çerinde qadırtıan qonoq bolqon. **eldi.**

Puşkin Dantes menen, Peterburgqa **le** Puşkindin başına, kyzgy cınyı çarmışqan menen ele taanyşır aldı. *Dantestin* **Fransız** en brajımsız „muzyzy nar“ degen sanıq duq carcandıq, anıñ konyldylygy **öz** çarmıştı. Bir con balı *P. V. Dolgorukov* aqılduuluqu Puşkinge çaqar ele. Dantes, **egen** tırmal çac kem aqıl darlaqtıqan aqımaq kindin ujnı ar dajmı kelip qalcı boldı **ş** tere çigit. Dantestin çobıştoranın qırtoo- Puşkindin uş-vylölory taravnan en acıq **e** menen: Puşkindin artına çasırtılyp tura ja menen qavıl alınuucu, al qana emes **Puş**, anıñ başınan eki sömnejün muzyzge oq- dın çaqın dostoru da syjyr qavıl alış **ç** tur cıoqara qojdı.

Karamzin, Vjazemskijdikine Puşkinge qı qadırlıu volso oşondoı volıucu. *Dantes,* kindin ajalyña aşıq bolup qalat, anı **me** kör ubaqtarda çoluqışat. Alvette Puşkin **Catıq** vat kyceıdy. Puşkin ajalyña işenip ajalyña da Dantes ajavaj çaqır qalat. Nyse **n** aqırtıqınan kınem sanaqan çoq. Bıroq *Dantes* ujalbastan Natalija Nikolajevna **skindı** „muzyzy nar“ degen söz çindı qalıp izi menen çyrdu, qajda varsa oşondo **ere** çazdıly, elterdin uarı anı osentip atas- anı menen qana vıjlejt. 1836-çyldın çaz **ı** boldı. Andaq şöz çalan qana Dantes ç- gnda kör el qatışqan bir çe eki **ıde** bolıon çoq. Puşkin özınyñ qırbusı kijn, Elagina aralyndaq **ç** en qooz çerden cı **şokın** degenge mintip ajtqan: Nikolaj me- fontanqa varqanda varlıq elge. *Dante* **ajalyndın** artınan çyrot al erten menen Puşkindin ajaly menen çyrgöndygy **kuvy-** lajım vızdın yjdyn terezesinin çanyñan ötöt vır bolup taraly ketet. Puşkin bul çon **n,** kecinde balıqa varıp alıp Natıadan, Natalija Nikolajevnadan suradı, Dantesti **je** ycyñ senin terezendin köşögösy ar uba- kirgızvej qojdu. Alar Ekөө ten syjysır **ç** tartılyp turat, dep surajt eken—deptir. son biri-biri menen ucıraşqylar **bir-birine** 1836-çyldın 4-nojant kyny erten menen ryngylory keldi. Al ycyñ en con **valda** **çin** şaardıq roctoıon qol çazmasın atajı.

DUEL.

al qatda munda dep çazyloqan. Ushkin emne usyndyr bul qattı tarqatuuqa
 Uluu çigitter, çyrgal Muzyzy Barlandyrtky vergen gollandiyanın ökyly Gekkerin
 mandirleri çana mьqcegerleri özynyn çyler kymөн sanady. Çyndьqьnda Gekkerin
 şьnda, uluu orlendin tьraqalyqь astьnda uzuru çana çyzy qara anьq uşaqьnyn biri
 anьn ьrmaty usyn D. L. Narişkindin tele. Al Dantesti özynyn çyrögy şьjaqtuu çaq-
 lyqь vojunca Muzyzy var Ordenin taqь көrө turqan, andan çarьm çьl murun Dan-
 bir tavьştan Aleksandr Puşkindi şajladьes Gekkerindin varonu degen atqa qaluu usyn
 uluu Muzyzy Bar Ordenin alьp çyruusynьь valam degen atqa көcyrgөн. Puşkin Gekke-
 tarixьsьnyn orunvas ьь bolsun dep көrsetin şьjaqtuu çyzy qara çana elcini duelge ca-
 Mьndaj qattar Puşkindin көp taanьsьruunu tuura tappady da, duelge Dantesti ca-
 da çiverilip çattь. D. L. Narişkin ataqьrdь.
 qan suluu Maria Antonovna degen ç Quu qaqvas Gekkerindin bul oqujadan esi
 kujöösü voloqon, al ajal көp çьldarqьqtь, anьn ögөj uulunun atьşuuqa (duelge)
 Aleksandr I menen çyrgөн. Puşkinge kьqьlyşьna avdan qorqtu. Dantes ekөө oltur-
 qat oşon usyn, anь Narişkinge tenedi. U da mьndan qutuluu usyn bir ajla izdep ta-
 kindin ajalь Aleksandr menen qandaj çyrьstь. Tarqan ajlalarь; Dantes көptөн veri Puş-
 kindin ajalь Nikolaj menen, Narişkindin ndin ajalьnyn sindisi Ekaterina Gancarova-
 şьjaqtuu çyrdy degen pikirdi bildirip, Puş avdan syjyr qaloqan dep aytьşmaq voluş-
 kujdyruşty. Mьna emi, al qat V. Dolgorukov Çoqorudaqь qorqunuctuu valaketten qutu-
 vьnan çazyloqandyqь vilindi. Alvette anь usyn mьndaj ajla qьlystь; Gekkerin, Puş-
 kindin ömyryn көrө alboocu duşmandage varьp, Dantes-Natalij Nikolajevna menen
 qajraqandyqь, anьn arqasьnda turup alьrgөн çoq, anьn sindisi menen çyrdy çana
 daqtaqanь, oşonu menen birge el aqartь ajaldьqqa aluuqa dajar eken dedi. Puşkin
 nistiri Uvarovtun qajraqanь көryndy. Puşuuqa (duelge) çьloqan saqьtyqьn qajra aldy
 al el aqartuu ministirin „Lukullanьn ajьqь” 7-çьldьn 10-ianvarьnda Gancarova menen
 degen şьldьn ььnda mьşqьldar kylgөн. ntestin toju ötty. Oşentip Dantes, Puşkindin
 asь volup qaldь. Dantes Puşkindi tojuna

saqırdı, birgö Puşkin anıñ suraosun qanıñ qırtırtı. Puşkin sekundant izdөөgө сөдөр
çoq. Kelgen kişiden men anı menen ec ketti. Pantelejmon көcөsynөн vara çatır, qoqus-
mamile qıvajın – dep ajtıp çiberdi. tan özünyn litsejde birge oquqan ten tuşu in-

Dantes menen Puşkindin ajalı aqsın çener asterinin polkovniginin çardamcısı
dın son valında ucıraşır çyruştı. Dante K. K. Danzas degendi taar aldı, anı özünө
rıñqudan veter Natalija Nikolajevna sekundant boluun suradı. Danzas, men birge
çyruysu boldu, bul işte özünyn qara bettuar ıvaqta dajartın dep çoor verdi. Danzas
oqo veter kycөtө başadı. Puşkin birge Arşiaktıqına çөнөр ketti, al ekөө birge olturu-
сөдөр kete çazdap acuilanır çyrdu. İşup dueldin çolun izdep сьдьсть. Danzas, Puş-
Puşkindin көzincө da Natalija Nikolajevna kinge dueldin ereçesi çazılqan qoqazdı alıp
menen çyrө beruysu boldu. Anı ajrtıqca kelip verdi. Puşkin anı oquqan da çoq, var-
menen alıp çyrdu. ıorın qanıñ alan dedi da Danzastı pistolet

Bul qordıqtuu avalda Puşkin çindi satır alıuqa çiberdi. Özy en көnyldy tyrdө
kete çazdadı. 1837-çыл, 26-ıanvarda alı turdu da „Sovremennik“ degen çurnaldı
keringe qaraj çazılqan şıldırdoo qattı çekşerip olturdu. İşimovanın Baldar ucuñ Ro-

Bul qattan kijin duelve saqırtıu (atı İjanın tarıxı“ degen kitercesin oqup olturdu.
cındar kycөdү. Puşkindin maqsatı da Kөrsөtylgөн saatta Danzas menen birge ca-
ele: vaş-alaman volqon turmuştan сьдүүdө aqqa olturadı da dajındalqan atışcuı çajıq
dan vaşda ec arqa qaloqan emes. Geçenöştү. Atışcuı çajı Qara çeeektegi Komen-
Dantes menen aqıldaşır, Dantes Puş- ant daacasında dajındalqan. Puşkin çana
atışcuıqa qılqan saqırtıqın qanıñ aldın duştamanı volqon Dantes ekөө ten bir ıvaq-
kin munu bilip тыңсьı tuştı. da kelişti. qalıñ daraqtın arasına kirişti da

Ertesi Puşkin en erte oqıondu, keçte çerdin ıntajlıu orun izdeşti. Çerdin
ele көnyldy çana çenil, savıglıu volucı. etı arpaq qar ele. Eki sekundant çana Dantes
icir volup çazuıqa kirişti. Anıqca Danzas çerlin qarın taptadı, atışa turqan
sekundantı Arşiaktan qat keldi. Al Puşkin öönyn çajın ıntajladı. Puşkin ajınun ten-
Puşkindin sekundantın keçeşyugө kelyuşinen qılqan tonuna cymkөnyр, en syrdy

çana cüdamsızdıq menen atışcuu me
kytup olturdu. Sekundantlar atışcuu çerdi
damdar esepter çatıştı. atışcuu çerdi e
menen belgileşvej tondorun cecir qana
qıylar qojuştı. Ekөө ten tarancaların oqı
Puşkin cüdamsızdıq menen:

— Qana emi? Byttynөрvу?— dep surad
Barlıqь dajar boldı. Ekөөө ten tar
berildi. Danzas vaşındaqь qalraoьın alı
şiltep atışcuuqa belgi verdi.

Puşkin cekke vat vaşьp keldi, tura
da tarancasьın oqtoz vaştadı. Dal oşol
Dantes özynyn ata turqan cegine kele
bir qadam çetvesten turup Puşkindi atı
verdi. Puşkin көmkөrөsynөн çьoьььp qı
sьz çatьp qaldь. Sekundanttar çana Da
Puşkinge qaraj curqaştь. Puşkin соосuo
vaşьın көтөгyp aldь da mьndaj dep ajttь:

— Тоqтоқулá. Men atuuqa kucy
çeterin sezip turam.

Dantes qajradan orduna vardь da bir
vөjрөгyn veri qaratьp көkyрөгyn on
menen vaşьp qarap turdu. Puşkin tizele
rьndap turdu da, bir qolu menen çerdi
nьp meelej vaştadı. Kөpkө cejin şьqaa
Bir ubaqta attь. Dantes çьoьььp tyştь. Pu
qolundaqь tarancasьın ьrөqььp çьerdi da

— Barakelde!— dep qьjьqьrdь.
Daqь esi оор qarqьa çьoьььdь. Dantes,
oqtun çanьььoььnan соосур çьoьььoьan eken;
oq anьn qolunun etin çьььp şьmьььn torcu-
suna tijgen eken. oşol torcu anьn çanьn saq-
ar qalьrtь.

Puşkin kicine esine kelgenden kijin. Puş-
in Arşıaktan:
— Öldyvy al?— dep suradı.

— Çoq, siz anь çaradar qьldьььz.
— Taң qalarlıq iş, men anь өltürgөн eken-
in dep syjyndym ele, men emi çoq... andaj
mes ekenin bilip olturam. Mejli varь bir
kөөvuz ten aььoььp alьp daqь qajradan vaş-
ьvьz dedi Puşkin.

Sekundantlar vardьqь çavьььşьp, Puşkin-
canaqa olturoquzuştı: Komandant dacasьın-
qandaj bir qoqus volup qalvasьın dep Çek-
rindin belendegen çumşaq arvasь var eken,
antes menen Arşıak Danzasqa vul çumşaq
vaqьa Puşkindi tyşьryp alьp ketyyny sunuş
ьstь. Danzas munu qavьl aldь. Puşkinge
ndin arvasь ekenin ajtvastan anь olturoqu-
p alьp şaarqь çьryp ketti.

Natalija Nikolajevna çaьь qana tamaşadan
tqan, sindisi Aleksandrovna menen Puşkin-
tyşьky tamaqqa kelişin kytup olturuşqan

eken. Bir ivaqıyda ynsyz — sözsyz D
kirip keldi. Alardın könylyn epter çajq — Sen menin ölymym ysyn özyndy çe-
ycyn, Puşkin azır ele Dantes menen ameler azarqa salva, bul çalqyz qana maqra
çaradar boldu, qorqunuctuu emes, çarası tijeşelyu — dep ajttı.
nil qana — dedi. Natalija Nikolajevna or Arendt degen xirurgi arqaluu al radıyşaqra
yjjö qaraj ırqır sıqtı. Puşkindi oşol Danzastın duelge qatısqandırın izildevөө
k-törup kirişken. Ajaly qatuu vaqır es çönyndögy tilegin ajttı. Danzas, Puşkindin
tandı. Puşkindi özynyn kabinetindegi marşan-nan ketken çoq. Al Puşkinge, Dantesti
qa çatqyzyştı. ajaly cıdamсыздыq menen Puşkindin kegin alıuqa duelge saqıra turqan-
lar, Puşkindin ystynө kirgisi keldi. Biroq ırqırın ajttı. Puşkin qavaqırın sıtydyda;
kin qatuu yn menen: Kirve! — dep qıjıq — Çoq, çoq! Tıncıtyq, tıncıtyq..
Al, ajaly qorqunuctuu çarasın көrvөsün Anyн en aqırqy ajlardaqy cıdamсыздыq
di, cecindirip çatqyzqandan kijin qana ajınen qajnaqan acıusu, anyн icin çandırqan
caqırttı. zası emi çoq boldu: al tıncıтана тысты, dyj-
öde çaşoo çönyndө az ojlodu. Kee bir qur-
ulaqırın arasynda, „Puşkin ölymды izdedi,
zynyn ec bir cıqra alvaj turqan çoluna arqa
dep taptı, al bul ysyn qıvanat“ degen oj
oldu.

Dokturlar birinin artınan biri kelip ç
Puşkindin qırvularы *Zukovskij, Pletnev,*
zemskij, A. Turgenevtar kelişti.

ӨЛҮМ ТӨŞӨГҮНДӨ

Puşkin avdan qıjnaldı, viroq ajaly ç
dө, ulam — ulam surar çattı:

— Bajquş ajal — ec kynөөсыз cıdar t
çana daqır тыqасы adamdardın ters pikir
ne мындан ағы cıdajtqo — деп çattı.

Ajalına;

Oq, Puşkindin qırsaqırına tijgen ele, tigen
ı anyн qavırqalarын qırjratır ketken. Qavır-
alarы majdalanır icegilerine çavırşqan. Мын-
ıj qoqustuq icegilerge toluq tıncıtyq veryu
ıyn arıjim veryuny tilejt. Ec qandaj тыşы-
ksyz sever menen xirurg *Arendt* aqıa kliz-
a qojıptur. Anyн oq tijgen çeri oqıo veter
var ketti. Puşkindin көzy alajır çarajır көz
ıajtıuu boldu. Көzy çanaqırınан cıqır ketti.

Betinen muzdaq—muzdaq ter сықты, крилсасына ватар емес. Бірақ сырғал турмушта
muzdaj baştady. асаооуи ақсөөктерден бул çerde бирөө да чоқ.

Esinen adaşqandaj yjdyn için çанырта Бардан саян Пушкиндин аль, ketip, өлым ча-
қырды, турқандардын ваарь қорқту. Пушкиндиндaj baştady, ал өзүнүн өлөрүн билip алдын
çанында турup қорқup ketken камердинер альр айтър çattь. Достору Пушкинге:
zasty qarap—Пушкин қат çazcuu çашçigin — Biz senden ymyt kytövyz, қажырвасы
rup берip сықыр ketkile деп çatat—dedi. Пушкин—дешти.
da Пушкиндин тарансасы бар екен. Де Пушкин:
Пушкиндин қолунан тарансасы суурup аль — Чоқ, менin çашасуи çerim бул емес,
тырғысты, Пушкин ақа көрсөтөвөй суурқанын аль өлөм, көрүнup турважывь, ұшундaj ele во-
дына қата baştadyan ele, тарансасын ақыт аль керек да!—дейт.
альр қojду. Пушкин өтө қыжалқанда Ошол çылдын 29-январьнын тыş ceninde
өзүн—өзү атқысы kelip ошонткенin мойр ушкин kызgy surady, өзүн qarandy да қолун
альр, айтты. r шилтер алды. Çyrөгунун qaқысы ақындаj
istady, бир azdan kijin tap-taqыр тынды.

Erteң menen анын çарасынын оору олму muzdaj baştady.
vasandaj бушты. Пушкин esin çыды. Пу Dem aluu vara-vara ақындаj берди. Мь-
өлөр өлгөнгө сеjin қыжалқандықын билgin анын ең ақырқы дем алуусу. Анын өмыру

Пушкиндин ужунун крилсасында elderdin ту. Пушкинди көруугө kelgen ошол заманда
qunu көвөжур кетти. Бирin biri тыртысур вьқы шақан elderdin ваарь ең uluu, ақылдуу
қан çан. Анын тапыстарь воисун çана тал альн. Пушкиндин өлым тысы kirgen бетине те
emesteri bolsun Пушкиндин ажьорғысын, с альн қажақы. ulu kyjyt menen qarашat...
сықысын tileшти. Улам-улам: „Пушкин е
boldu? Çақысы bolduи? Умыт вагьы?“

ПУШКИНДИ КӨМУУ

Elderдин толқуну Пушкин турcu көчө usunun çеегине қандajдыр волақон оқижа
ваşьнан ажақына сеjin толup кетти, elder

szingendej, anda elderdin tovu vьq-an, madanijattan, adavijattan—özyncө bely-
qajnajt, mьndan murun volvoqon bir оур çeке qalqan. „Çalqыз çаға“ деп ен кы-
пын kezdeşkenin көрсөткөндөj volot. Kөт менен өзyncө кыngyrej турqan. Puşkin
suunun kirgenindej, suunun кыctyy toloqyу qajnalьp өlgөн qurcoonun тьşьnda qanca
daj elder da Puşkindin тавьть менен qaindegen өзyncyу çalynduu cьмьрь dostoru-
toşuuqa qaptap kelip çatyşь. Bolçoldorun бар ekendigine кымөн санаqan emes
qanda; Puşkin менен ен аqьrь çolu Puşkindin тiryysyndө iştin çajь менен таань-
şuuqa kelgender, otuz minden elyу ьqь çоq dostoru dalaj işi ycyn ань keciriş-
cejin çetkendej voldu. Şaardьn vardьq çej qojo аьşar ele, biroq Puşkindin өlymy
nan aravaqa тыşyp, аьp mojka suusum ардь Puşkindin ен uluu çana ен керекtyy
raj vet аьp qaptap ketip çatyşь. Arasьndeş çоq qьmmat vaasьn eske aluuqa arqa-
çaldaqandar „Puşkinge алpar“ деп qojuz qьldь. Alar qatuu çana ceekindyy tyrdө—
çөнөj verişti. az менен emes өzdөrynyn vardьq аракеттери

Puşkindin тавьтна kelgen elderdin icene, „Puşkin bizdiki“ деп ajьşь.
dvorjandardьn çоqorqu vasqьсьньп kiş Kytьlwөгөa mezgilde, oşol kezde dajьn-
nen бирөө da çоq ele. Tавьтqа oquucular az deerlik volqon Lermontovtun, a lamdьn
vaj тыqььşьp turuştu, erkin kesipte volroгьynө varьp тijerlik ен çаqьmduu ьт cьqь
elder, төмөнкy dараçadaqь аq sөктер, ьsty, ань аqьndьqьньп ottoj кyjгөн талаь
komersanttarь”, „çөнөкөj elder“ толup kьryнө тыşty. Ань ьларь bir zamatta ele,
ti. Çаььdan radikaldьq majda vajcьl qatmьtylwөгөн мөөнөттyn icinde elderge таральp
nan cьqqan „Raznocinetsi“ degen наar etti, ань çазьp аьşьp Lermontovtun арььnan
kөckөндөр qana kelişti. Puşkindi көmy ajьtalaşьp ajьтьp çatyşь:

Raznocinetsьlar qoom arenasьna бирinci во
kirişti, өzdөryn elge көpcylyktyn кycy q
ььnda qььp sezdirişti.

En sonqy çьldarь Puşkin, аjanьctuu ç
qьzdьqta çаşaqan. Qoomdon, турмуş ç

Тақтынь eelep суqtанqan,
Qarqasалуу çeldetder.
Өнер, danqqa тиş салqan,
Silersiner çоopker.
Yndөtnөгө untulqan

Сындықта, sottuda
Qudaj solu daqь var,
Buzuqtarqa daqьda.
Qaarduu sot qarmasa,
Oşondo eske kelersin.
Beker qılqan eken dep,
Mojun sunup көnөrsyn.
Işin aram, qara qol,
Aqьn qanьn қuıvassьn.
Naqьs qalьs, adildik,
Sen қumşaqьtьq qьıvassьn.

Elderin çanar tooıoj atьlp cьqьldy" dep çazьp cьqqandyqь ucyn sөгьş al-
mьndaqь kьmөн sanoo talavь, Nikolajь. Puşkin turqan yjdyn çanьda çaşooocular-
çyrөгyn şuıldatьp esin cьqьardь. En mьlьn yjlerynө soqьş qьzmatkerleri turuşup,
al Puşkindin ölymynө dava qьıqandaj, Puşkindin yjynyn alьna tьncьlar tolup ketti.
testin çenişin qıvattadь. Tөmөndөн cьqь 30-janvardan 31-janvarqa ötyu tynyndө
elderin tyrtkysy, Nikolajqa „çөнөкөj a Puşkindin denesin alьp cьqьarda Puşkindin
cьqьarmacььnь" padьşa sarajььn alьndөlygynө çьnalqan elder yj-yjlyrynө taraj
cinovnik daraçasьna çetbegen, kamer junьastaqandan kijin zandarmalar (bulardьn vaş-
din ölgөndygy emes, ölkөdө çaşooan elьsь general Dubelt) pajda boldu, Dubelt
din keп talavь menen qьmbat baalanuьzandarmarija korpusunun nacalnigi ele. Ölyk-
mol aqьlduu adamdьn ölgөndygy emi sezilyyn vaşьnda Puşkin en çaqьn qırbular qana
Qandaj da volso Nikolajqa cьqqan olturuşqan. Alar Puşkindin ölygyn ertenkige
jaqa çaraşa vaşqaca ajla tavuuqa tuura kel-elgilengen. Issakejev myrzөsynө emes, Kan-
Al, „bizge da Puşkindin ölymy uluttun uşen cirkөөsynө qaraj alьp çөнөştь. Puşkin-
çodotuuusu volup olturat"—dedi. Soldaın kynөөsyn keciryyny tilep ьrdap çatqan
Dantes çөnyndө arьz verişti, al cet elderıvaqta cirkөөнyn tegeregine politsalar eckim-
şisi volqonduqtan Rossijadan quulup cьqьAl kijirvej qatarlaşьp turup qalьşqan, cirkөөгө
tajь ajьmьn velet menen saqььıqandaj qana

Çekkerindi volso Lnderlan ökmөty qajra saqь-
ьp alьştь.

Ekinci çaqьnan, Nikolaj elderdin arasьnan
ıorqur, cьqqan narazььq cuunun çolun tosuu-
da arakettendi. Gazetalarqa Puşkindin ölymy
çөnyndө өтө çajparaqattьq çana etjiettikti saq-
oo vujruqı verildi. Bir gazet „Bizdin Pojezi-
avьzđьn kьny vattь" dep çazdandyqь ucyn
laqь „Puşkin özynyn turmuşunun ortosunda
ly" dep çazьp cьqqandyqь ucyn sөгьş al-
ь. Puşkin turqan yjdyn çanьda çaşooocular-
ylrynө soqьş qьzmatkerleri turuşup,
Puşkindin yjynyn alьna tьncьlar tolup ketti.
30-janvardan 31-janvarqa ötyu tynyndө
Puşkindin denesin alьp cьqьarda Puşkindin
çьnalqan elder yj-yjlyrynө taraj
zandarmalar (bulardьn vaş-
Dubelt) pajda boldu, Dubelt
nacalnigi ele. Ölyk-
Puşkin en çaqьn qırbular qana
ertenkige
myrzөsynө emes, Kan-
Puşkin-
çatqan
tegeregine politsalar eckim-
qatarlaşьp turup qalьşqan, cirkөөгө
velet menen saqььıqandar qana

kirgizildi. Cirkəonun icinde aza ығып бы
Puşkindin ɵlygyn cirkəonun padvalьna
na) tastap qojuştu.

Ekinci fevraldan ucuncy fevralqa ete
qan tyndə, tyn çarьmьnda cirkəonun
cymkɵlgɵn eki arava cьqra çɵnɵdy. Bir
da zandarına ofitseri olturoqan, ekinci ar
Puşkindin qurbusu A. L. Turgenov otur
Aqa Puşkindin denesin Puşkindin qur
Mixajlovskijeden kɵp aьsta emes Pskov
gubernasьna cejin, uzatuuqa tapşy
ɵlykty aьp cьqьştь da attardь varьbьq ab
dьrqьrata ajdatьşьp savalatqan vojdon ç
ketişti. Pskovskijdin gubernatoruna, pu
taravьnan kyn muruntan ele ɵlyk be
menen ec qandaj urmattap ɵlykkə çolu
bir sɵz menen ajtqanda ec qandaj saltana
urp—adetti qoldonu volbosun, munun a
aьp tьjuu salqьla degen en qatuu vo
verilgen.

Puşkindin ɵlygy salьnqan arava, aq
qartaqan tyz talaa menen zьmьrap çyryp
turdu, arava tyndyr—kyndyr ec bir tьn
qatuu ajdaldь. Ajьrtuu qara vet mitaam
ɵzdɵrynyu qara iştirin ec kinge kɵrsə
çoq qьlmьqa tьrьşqandaj boldu.

Рочно тоқтој тұраң стәnsиямьн бирɵәндə,
bir professorдun ажаль келip тоқтоқон, ал ажал
zandarmanьн кɵzy аландар, бирдемеден qac-
qандьqьн, аравакеcti шаştьrьp аравань ec
kinge kɵrsətвɵј ватьрақ qat—деp вужуроqан-
дьqьн кɵryp тұраң. Ал араваньн yстынə са-
man сальноqан, аьнь араşьнан ɵlyktyн тавьт
cьqьp турат. Ал ажал бул аравань qarap тұраң
bir kişiden, бул емнесi?—деp сұрақан.

— Муну kim билсин, kɵrvɵjsьny, Puşkin
degen bir nemeni ɵltyryp qojuştu, аь
saman салqan pochtə aravasьna сальp аьşьp
tьzьldatьp ajdap kele çatьşat, qudaj ɵzy keci-
sin ittin ɵlygy da mьndaj volbos!—деp tir.

Мьна ɵкymды Nikolaj qарmap тұраң Ros-
sijada orus elinin ulu aqьnь uşundajca kɵ-
mylgɵn!

* *

Puşkindin ɵlygynə çyz çьl toldu аьн qor
qьlqan, pulantqan çana ɵltyrgɵn somoderzavija
(eski ɵkmət) qulap tyştь. Tɵmɵnky qatar-
laqь elder ɵmyry voju çaqьşь турmuş kɵrvɵј
quaraqan, аьqan, el ystɵmдыkkə çetişip;
emgekci eldi ezip, beker emgekten pajdalan-
qan qan icerler zalimder ɵz doortu menen qo-

şo alda qasan qıjraşqan. Al keздеki tаzа әz tilderinde ырдaşat. Анып уşul иваққа cejin Сахна қара беттік қыққықтар менен төлеу еволюциясы пікірін қоғотвоқон, өлвөј тур- kezde, Пуşkindi teskerisince баалар сырттан ыларь адамгерчиликтин сын вақтысь усун дөр— „ulu өнөр бутты, муну алып сырген кыре шығо сақрат. Пуşkin ваарьда ең керек- кин биротоло қаşьғыдь” деп келçireгенде уу, ең қымбат волур қалды.

Ақығында емне волур сықты?

Бір ивақтарда, Пуşkin ең қажоылуу қала дықта олтурур мындай деп қазақан:

Sen özyñe тықты сот,
Emgegine ваа берген.
Sen бир тынас сыреты,
Ulam алға degdegen.
„Boldu“! desen өзүн бил,
Top elge бер qordosun.
Kyjgen otqo тыкыр,
Cider салыр торқосун.

Пуşkin беşikte термелвејт. Al ar да беркем қана қажратуу турат, Пуşkindi сысонcolуқ көр. Анып ыларь биздин илге, қим- ar қыл сайын өсуп вара қатат. Совет өлкөсунуу сөлгө бир сақа суу қијсан ал қансалық қазақан еркиндик танына четкен elder, Пуşkin at sinse, анып ыларь да ошонcolуқ бат тарат. di ең илуу ақын қатарында билip бааланып елдин вардықы вилет. Bygynky күндө Пуşkin сыжақтуу genij ақындын сөздөрүн, өветтер Сојузундақы өткөн замандақы ең дөрүнүн қапыдан басталқан адабийаттантта қалқан elderдин тіline да қоторулуп, оşol рајдаланышат, анып сөзүн ујрөнуп өздөрүнlderде ырдalat. Пуşkindin бир ивақтақы: адабийаттарын қана тилин вајытышат. Пуşkin

qылымдар воју өлвөј турқан сөзы менен әз тilderinde ырдaşat. Анып уşul иваққа cejin еволюциясы пікірін қоғотвоқон, өлвөј тур- қан ыларь адамгерчиликтин сын вақтысь усун кыре шығо сақрат. Пуşkin ваарьда ең керек- уу, ең қымбат волур қалды.

Бизге анып ақындықы, дајрадај салқықан аланып қымбат! Анып сырөкты ериткic сөздөру, олоқон ојунду сықара турқан оју, қиваныс- ja, сuluuluққа рајдалана турқан, турмуşқа син- gen, адамгерчиликтин ең қоғорқу маданиятына e болқан ыларь, тендеşi қоғ музикалуу сөз- лөру, сөзүнүн ең қөнөкөј қана татық тулуоқу iz усун ең қымбат қана керек.

Пуşkin еңсеген, elderдин еркиндиги bygyn oldорuna тижip meenet tartқан ел азыр ең кең әнүн қолқо сықты. Пуşkindin ыларь million- op сықыр қатат, оşol замат millionдоқон лерге тарap қатат. Bizdin оқуицуларьбыз soncolуқ көр. Анып ыларь биздин илге, қим- уу сөлгө бир сақа суу қијсан ал қансалық бат тарат. анып елдин вардықы вилет. Bygynky күндө өветтер Сојузундақы өткөн замандақы ең атта қалқан elderдин тіline да қоторулуп, оşol lderде ырдalat. Пуşkindin бир ивақтақы:

Ulu orusqa dañq qavaym taralyr,
Alar menen vardyq tilde ataşat.
Fin, slavyan, çapan tungus baldan,
Tyzde qalmaq, başqalarda çattaşat.

der ыrdар, çygyrtkөн sanaasъ toluq сынды
çetişti.

II

PÜŞKINDIN ӨLYMY
ÇӨNYNDӨGY СЫНДЫҚ

Puşkindin dueli çana ölymy oşol daq qoom tiriciligine en bir cüdamsız jın avald tuudurdu. Peterburgdaq qan nyoqandardın vardıq aqyındıq menen laqtarın tyryşyp, anın ölymyn qatuu menen sezişti. Aqyldın çarqıraqan kenci kindiktin ırsı, oşol ucırdaq çoqoıqı qo dun çek koryucısy, özdeğynın aqylnın döğen maqsatına çete alvaj qajq azavı ölgöndygynö emgekçiler, intelegentter çarştar qatuu qajqıgır ıjlaşt. Orus eline tyrdö ataq çajıgır taanylıqan birinci aqyn uşul ele. Bul coqulqan elder Puşkin qoroosuna ulam-ulam çynalışyp tolqun sezimder menen qajqıgır verişken. Myna elderdin icinde al elderdin tolqundarın ta qa çana söz anduuqa kelip turqan voz şı dyu soldattar çandarındar da volqon. Mı dajca ajtqanda Nikolaj vijliginin uvaqtı qaravastan eldin tolqunu qozqolonqo ajlanq Egerde rossijada revolytsijanın cıqışy mı kyn volso anda taq uşul kyny Peterburda cı maq ele dep oşol uvaqtaq bir fransuz çazo

Demek Puşkindin ölymy ajal masesine vajlanıştuu özynın kert vaşpın oqujası emes, qoomduq maanisi var con iş volup olturat. Bul çönyndöky Lermontovtın aqyndın ölymynö arnar çazoqan ataqtuu ırda avanı çarşar aj aalamqa taradı.

Aqyndın çoldoşturu dalilderdi taap, kyvelerdy çynoo ucyn Rossijanın tuş-tuş tarartarına qat çazyşyp tarata vaştaşat. Myna oşon do çazylıqan qattardan çyzdöğen daanalar vizdin uvaqtıvızoqa cejin saqtalıp keldi.

Bul qol çazmalar 1863-çyly aqyndın ajaı ölgöndön kijin qana vasma söz çyzyne çarjаланqandıq belgilyy Puşkindin ömyr vajaly revolytsijaqa cejin ojdoqudaj ilim çolu men izyıldönylgön emes. Anetkeni munun ömyr vajanın terenrek tekşerip qarasa, al uvaq a alarqa aqyndın yj-bylösy çönyndögy çarın ırđın vetin asyp qojqondoı volup öryngön. Aqyndın ömyr vajanın teren tekşeygö birinci çolu Şşegolev qana kirişti. Biroq qajqıgırının drammasınan vaşqa ecleme örgön çoq.

Oktjabrdik sotsialistik revolytsijadan kijin jana Puşkindin qandaj avalca qandaj severin ölgöndygyn ilim çolu menen teren tekşeygö mümkyndyk boldu.

1925-cылы Puşkinin ömür vajanına menen Dantestin cirkelip çyruşy çönyndä aňly ajaňlyň I-Nikolaj pađyşa menen boluşy çönyndögy bir qatar maallumatlar vuuqa tuura keldi. Aqyndyň uj-bylesy nen bolqon Trage ijaňny con qoomduq nişi var Puşkinin çalan qana ajaňlyna ic göndygy menen ölvö-tön, aňly artyanan döp qorduq körsötür çyrgöndördyn zarınan ölgöndygy belgilyu volup oturat. estyuy tyrdö qylmyş qylıp ölgöndygy tarixyňny aldında ajqyndaluuqa tişiş.

1928-cылы Şşegolev çany talquıda alydın negizinde, tömönkylördy tyşyndy Puşkin ajaňly Dantes menen közdöştyrup severterin talap qyluunu tiledi. Biroq, Da aqyndyň bul kynöm sanaşy sypajet emes ekendigin, al Puşkinin ajaňlyna aňly ajaňlyňny sindisine aşyq volqonduçana aqça çaqında ujlönö turqandyqyn tyşyndyrgön. Dantes Gallandijanyň Petar daqy elcisi – Gekkerindin valasy volucu. kerin Dantesti bul işke kijiğıştiryu ucyn qatyşty. Al özynyň uşun Nikolajqa oqotter çaqındaştyruu maqsatynda şaarlarqa taratyıp çyrgön.

Puşkin bul işke cыdaj alqan çoq. Al Gekkerindin ystynön ajyrtap Benkendorf degen Çandarmaqça çazdy. Al özynyň sөzyndө „men özumdyn avijirimdi tazalyqymdy qana saqtıj-nyň. Maqca ec kimden qajır çoq, al çajırdy çytwöjmyu da“ dejt. Myňa munu uqqandan dijin pađyşa Puşkinin özy menen köryşyp, bul oqujany ketörvөөgө maquldatuuqa Puşkinli çajırtat. Myňa bul 1826-cылы Puşkin ajdoolon qajtyp Moskvaqça kelgenden kijin Pađyşany körsötkөн çalqyz qana „urmaty“ uşil volucu. Myňa bul emneni körsötöt. Egerde quja ectemege rajlanışy çoq, quru qana көөdө ajtylqan uşaq volö turqan volso, anda adyşa aqyndy çaqırttyp alyp aňly menen kesyynny qandajca zarıdyqy var ekenin kepek qaldy eken?

Çoq. İş çөнөкөj qana iş emes. Aqyndyň tyşynө sever volqon qajırdınyň realdyq kycy ar eken ligin şektenvej ele vilyygө volot. Deteşek, aňly ölymynө qandajdyr ystөmдыk çyryzyp turqan qoom tarabyňnan kelgen bir tyrylyşymelyqtar sever voldu. Puşkinin Gekkeringe çazqan alaquadaj qatın taar alqanymdan jın, bul qat çoqorqu ajtyloqandarqça con dalil olup oturat. Bul qatın ajtuu volunca aqyn ölvöndөн ertesi ele aňly ajaňlynyňny Nikolaj menen

ketkendigi qoqusunan kelip sьqqan is na qarabastan, tyn icinde denesin aravaqqa sa-
Nikolajdın 1833-сььь aqьndьn ajalyьp ketişken. Oşol ele tyny aqьndьn denesi
kuctyy syjəndygy belgilyu. Mьna bulь Pskovskij gubernasyna çiberilgen. Oşonu me-
də aqьn əzynyn dostoruna 2-3 mertebənen birge çoldo ucuraqan elder taravьnan qaj-
nuuqa maşvir volup, oşol ucurdaqь qoşuulardьn volunvoо kerektigi çana anьn ta-
qьzmatьn otkaz qьluuqa sejin varqan. zьtьnьn çanьna kişi keltirvəə çənyndə çaşь-
şanьn çançəkərləgynyn bul cirik, ojun uun vujruq verilgen. Al çana emes, aqьndьn
çənəkəj çana ojup emes der ojlooqь olygy çənyndə Moskvadaqь syjləşyulərды da
negiz volo alat Bul ojup radьşa çançəbjuuqa vujruq qьlьşqan.

Tarixtьn çanь tyşynygy vojunca aqьaldarqь kicine çana qavar çazoqandan vaşqь
ajaly menen Dantestin çaqьndьqь artqьcteme ajtьşqan emes. Al çana emes, Puşkin-
da qalat. lin qandaj aval menen, qandaj şartta əlyşy
Dantes qandajlyь aqь tupa tuura çənyndə da çazuunu tap-taqьr tьjьь qojuşqan.
vasa da aqьndьn ajalyь radьşa menen ç847-сььь çana orus oquusularь aqьndьn əl-
daştьruuqa sever voloqon sьjaqtuu elesəndygunə 10 çьl voloqondon kijin, anьn mu-
сььnda Dantes radьşaqa ыntajluu ucun un duelden aloqan çarasьnьn saatьnan əlgə-
luuqa tijiş. Qьlqan arakterdін varь aqьlygy çənyndə birinci qavar alyşqan.

ajalyь radьşaqa çaqьn qьluuqa sever voPuşkindin dueli çana əlymy çənyndə ueli kəpçylyk taravьnan con toloqundardь tuu-
qa da mymkyn ele. urup, cuulardь kətərdy. Biroq, radьşa bul
maantsiz” səzdərdy syjləşyp çyryuny taqьr
Puşkindin dueli çana əlymy çənyndə enьjьp qojdu. Puşkindin kabinetine kirip, anьn
eldin toloqunun tьjuu çənyndə radьşa enьjalьnan qat alyьp sьqqan Çukovskij suraqqa
ryl caralardь ətkərdy. Tьdсььlar çana çandarьndь. Aqьndьn tavьtьnьn ystənə qol qavьn
dar aqьndьn ujun, çana tavьtьnda tegeredьndь. Aqьndьn tavьtьnьn ystənə qol qavьn
turuştu. Aqьndьn denesi Isaakievskij dectelik qьlьp qojoqon Vjazemskij çənyndəgy
çerge alyь varьluu ysyn çarizjalanyьp qojuluavar vat ele radьşaqa çetip, al qarşь turuu

belgisinde emes, çen ele qojuloqanday q
de mojunca aldırnuca maşvir qyloqan. P
өлgen uvaqta anın denesin qandaj bir n
menen çenəkəj kijimderdi çaar aq se
kije turoqan çaqşь kijimderdi çarbaqand
ғына çana anın sөөgynө belgilyu qan
kişilerdi c. cығoanday Puşkindin çoldos
ajran taп qaltырды. Al çana emes anın
ajalын 2 çyloqa cejin qyštaqqa syrgynge
rişken.

Cet elderge qavar qyluudan da ker
niştu. Sьnynda Puşkindin ölyu çönyu
qavar cet elge çajyloqandan kijin Peterbur
qь cet elderdin elcilerinин fortпelderi da
qa tolup ketti. Ekinçi çaqьnan alarqa Pe
din ölymy çönyndө radьşa sever boldu
sөzdөrdy da uquzdu. Bul çönyu 'ө
özynyn Gaagadaqь qarьndaşь çana bir
qanь Varşavadaqь Baden çana Paskе
toqtoosuz tyrdө qat çazьр rocto arqalun
dirdi. Gollandijadaqь özynyn tajakesine
cavaqancь kişi çiberip qavarladь.

Arlov menen Zukouyskij cet elde
Puşkindi ölygen kişini en çaman көryp
qan qattardь aloqan uvaqta, Nikolaj al q
eesin tezireek таар, lardь qatuu çazaq
tuunu qaalaqan. Aqьndьn ölymynө arnar

qan Lermontovtun атаqtuu ььь usyn Lermontovtu ştabьn nasalnigi özy suraqqa alьр, anь Kavkazqa syrgynge ajdar çibergen. Anь ььь taratqanday usyn çoldoştorun Olonetskij gubernasьna ajdar çibergen.

Puşkin ölerdyn aldьnda aqa radьşa qat çazьр xristjan dininin ereçesi nojunca өl, anan uь-nylөndy qor qylvaj qamsьz qylamьn degeni, çana bul qattь özynyn Arendta degen çөkөry arqaluu çiberip, qattь көrgөndөн kijin tezinen alьр kel degenida belgilyu. Mьna mьndaj çaqьruuculuqtun emne keregi var? Sьnynda qattьn tekisi başqacaraq bolqon.

Albette radьşa, Puşkindi Xristjan cirkөөsynyn ereçeleri nojunca ölyyny qaalaqan. Al çana emes radьşa өkmөty 1910-çьnynda өlögөн Lev Tolstojdu da uşundaj çol menen ölyyny tileşip talap qylьzqan. Radьşa özy Puşkin öler uvaqta ojuvuzoqa qojvoj çatьр roctordu saqьrtьр aloqan dep alaқan carqan. Albette radьşa өlgөнy çatqan çana anь өkmөtyнyn systemdygynge tarьbijalanoqan aqьndan kee bir çaqьlyqь çө bolboso özyn qaralaj turoqan keres ajtuunu kьtkөн. Mьna uşuqa vajlamьştun Puşkin өlgөndөн kijin Puşkindin qazaz-larьnyn arasьndaqь „anь ojun vөlө turoqan“

çazuulardь çoqotuu usyn Zukovskijge qyloqan.

Puşkin alvette alardьn -mьndajca da padьşanьn — çazoqan qatьnьn maanisin Oşonduqtan al vaşьn ketöryp Orus tilindь zьlьp ystöldyn ystyndө çatqan bir çaryraq qazdь aldьrdь da tьtьp taştadь. Mьna tip aqьndьn ölymy aldьnda da Nikolaj dьn qolu anьn kekirtegiren ketken bolvara çatqan aqьn „sөөgymdy çaqşьraaq menen çaar qojo көrgylө“ degen nycty qyldь.

Arendt degen çaaruraqda belgilyu çьqqan mьqtь xirurg bolqon. 1820-çь çaarura vojınca en bir ataqtuu xirurg anьn çasaqan operatsijalarь anьn verip tarixqa kirgen volucu. Oşondo Puşkindi darьloooqo çaqşьlar çoq. Aqьndьn çanьn saqtap qaluuqda daı demilge, ec qandaj qьzьlar çoq. Sьnьnda Puşkindin çarasь ymytty gur qojorluq çara emes ele.

Puşkin icine tijgen oq icegilerin ketken emes. Oşondoı volqondon kijin lerdi tigip, çaqşьlasa darьlasa aьrgen mьmkyn ele. Biroq anьn iştengen çoq. Al dejsinerivi? Xirurg Arendt sumsajьp ele tu

Puşkindin çarasь en qьjn der çarijaladь. Al qandajьqtandьr anьn vьsьrap sьnьp ketken qavьrqalarьnьn sөөktöryn alqan çoq. Sьnьnda bul sөөktөр çarasь көvөjtүp, anь ölymgө aьlьp kelyygө sever boldu. Anьn denelerinen çan aqьp çattь. Aqqan qandardь toqtotuu çana ujur qaloqan qandardь sordurup saluu çonьndögy xirurgtuq çaralardь ötkөrgөн çoq. Egerde Puşkindi aьqьrtьruuqda oşol ivaqtaqь çaralardьn vardьoьp ötkөrө turqan volvo, anda valkim Puşkindin çarasь anьn den sooluquna ancalyq zьjan qьla alvas ele.

Mьna munun varь Arendtтин 1820-çьldь xirurgtuq iskusstvasьna oqşoşvoj turist. Bul çarьnan aьlьp aьtqanda, al oşol kezdegi anьq vьractьq ataqьn çoqotup, padьşanьn çөkөry bolup qalyр olturat. Padьşa özynyn bir tuu- çanь Mixajldьn „aqja çol uşul çana volucu“ degen keneşi menen esepteşvej qojqon çoq. Nikolaj diplomattьq korpustardьn sostav- çarьnьn vardьoьpьnьn qatьşuularь menen saraj- çanьn çanьndaqь çirkөөnyn aldьnda aqьndьn lymynөн qajoyьroqan sьjaqtuu eskeryu соqu- çanьn ötkөryştү. Sьnьnda bul соquлуş aqьn- çanьn ölymynө qajoyьrьş emes, eldin tolqundap çarьn qajayьluu sözdörynөн aqtanuu mьqs- çanьn menen qьlqan iş ele. Padьşanьn vijlөөcy-

lörünyn ucuncy welygynyn bergen otcotun
„eldin bul sýjaqtuu tolqundasy çana qajy
şy liberaldarqa teren taasir qylat“ dep aytly

Nikolaj Puşkindin qar. tarın teleş q
yj-wylösün qamsyz qyluu çönynde aqca w
Biroq, anın esteligin çasoo çönyndeg
kovskijdin sunuşun qawyl alqan çoq.

Zukovskij Puşkindin sөөgy qojulatq
gen Mixajlovskijge „el esteligin“ tyzuuny
na aqyndın bir qatar esteliklerin tyzuuny
lar qylqan. Oşonu menen birge aytın sy
malatın bastırıp сықууға sunuş qylqan.
roq Zukovskijdin bul sunuştarı radьşa t
wınan ec qandaj qawyl alınqan emes.

Сьрқалдуу erkin turmuşta çasaqan S
eli qana, Sovet өкмөty qana орустун d
сыққан варьға belgilyy syjuktyy ulu aqын
esteliklerin çaqşь saqtap, anı anьq baala
lyy menen birge, anın radьşa tarawınan
qyluu tyrdө өlgөndygyn“ tywölykkө eskere

(„Pravda“ dan)

B. Kasanskij.

qotorqon: *M. Qbraysev.*

توقا

